

Når selvobjektene svikter

Tora-triologien av Herbjørg Wassmo belyst
gjennom selvpsykologiske begreper

Zeinab Al Hassan

Innlevert som hovedoppgave ved Psykologisk institutt

Universitet i Oslo

Høsten 2011

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Når selvobjektene svikter

En analyse av Herbjørg Wassmos triologi om Tora belyst gjennom psykoanalytisk selvpsykologi med utgangspunkt i Heinz Kohuts viktigste bidrag.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

© Forfatter: Zeinab Al Hassan

År: 2011

Tittel: Når selvobjektene svikter

Veileder: Ellen Hartmann

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

I denne oppgaven har jeg kastet lys over aspekter ved Herbjørg Wassmos (1981, 1983, 1986) skjønnlitterære triologi om Tora, ved hjelp av psykoanalytiske selvpsykologiske termer. Jeg har også i denne sammenheng vurdert hvorvidt skjønnlitteratur kan være med på å berike psykoanalytisk selvpsykologi, og omvendt. Jeg har anvendt den hermeneutiske metoden som er en fenomenologisk tilnærming, for å forstå de psykologiske fenomener som utspiller seg i triologien.

Min overordnede problemstilling har vært å fange opp kompleksiteten i relasjonen mellom hovedpersonen og hennes mor, samt utviklingen av denne gjennom triologiens forløp. Hvordan har det seg at Tora som barn idealiserer og frykter moren, mens hun senere tar avstand fra henne, og til slutt ikke vil vedkjenne seg henne lenger? Jeg har belyst problemstillingen gjennom Heinz Kohuts selvpsykologi, og da spesielt gjennom begrepene manglende *forvandlende internalisering* og *optimal frustrering*. Jeg ville også vurdere effekten av et godartet selvobjekt i tante Rakel. Jeg har sett på effekten av manglende – og ikke-adekvate selvobjekters rolle på individets senere selvutvikling, og i dette tilfellet psykopatologi. Min konklusjon er at Toras mor ikke bidro med selvobjektfunksjoner for datteren under oppveksten, og ble ikke internalisert som et godartet selvobjekt, eller en indre struktur i Toras psyke under oppveksten. Resultatet av gjentatte overgrep, ikke-adekvat selvobjektfunksjon hos mor, samt tap av et godartet selvobjekt i Rakel, gjør at Toras psyke mot slutten av triologien Toras kan skildres som *fragmentert, usammenhengende og ikke-vitalt* (Kohut, 1971, 1977, 1984).

Forord

Ved innlevering av denne hovedoppgaven i psykologi ønsker jeg å rette en takk til de som har inspirert og hjulpet meg gjennom denne prosessen.

Jeg vil rette en spesiell takk til min veileder Ellen Hartmann for at hun var åpen for prosjektet, og for å ha bidratt med sin faglige kyndighet arbeidet igjennom. Spesielt givende har vært at veileder selv har hatt en særskilt interesse for koplingen mellom de to faglige områder, nemlig skjønnlitteratur og psykoanalytisk selvpsykologi.

Jeg vil takke familie og venner som har vist genuin interesse for oppgaven. Jeg takker min gode venninne Somaya Bougroug for faglige innspill og korrekturlesing.

Jeg retter en spesiell takk til min kjære Ali som alltid stiller opp for meg.

Zeinab Al Hassan
Oslo, 24. okt 2011
Universitet i Oslo

”Do you think I can stay to become nothing to you? Do you think that I am an automan? – a machine without feelings? and can bear to have my morsel of bread snatched from my lips, and my drop of living water dashed from my cup? Do you think, because I am poor, obscure, plain, and little, I am soulless and heartless? – You think me wrong! – I have as much soul as you, - and full as much heart! And if God had gifted me with some beauty, and much wealth, I should have made it as hard for you to leave me, as it is now for me to leave you. I am not talking to you now through the medium of custom, conventionalities, nor even of mortal flesh: - it is my spirit that addresses your spirit; just as if both had passed through the grave, and we stood at God’s feet, equal – as we are!”

Charlotte Brontë, 1847, Jane Eyre (s. 284)

Innholdsfortegnelse

Error! Bookmark not defined.. Innledning	s. 1
2. Resymé av triologien	s. 3
2.1. "Huset med den blinde glassveranda"	s. 3
2.2. "Det stumme rommet"	s. 4
2.3. "Hudløs himmel"	s. 5
2.4. Problemstillinger	s. 6
3. Forholdet mellom psykologi og skjønnlitteratur som disipliner	s. 7
3.1. Fortolkningsmetode	s. 8
3.2. Hermeneutikken som metode	s. 9
3.2.1. Fortelleren	s. 10
3.2.2. Metodologiske utfordringer og feilkilder	s. 13
3.3. Teorivalg	s. 14
3.4. Kjennetegn ved incestfamilien	s. 14
3.4.1. Forskning på barns tidlige miljø	s. 15
3.4.2. Noen psykoanalytiske perspektiver på miljøet	s. 17
4. Heinz Kohuts selvpsykologi	s. 22
4.1. Kohuts utvikling av termen selvet	s. 23
4.2. Formasjon av psykisk struktur	s. 25
4.2.1. Optimal frustrering	s. 25
4.2.2. Forvandlende internalisering	s. 26
4.2.3. Teoretiske syn på fragmentering	s. 29
5. En analyse av hovedpersonen Tora	s. 31
5.1. Toras ikke-koherente og ikke-vitale selv	s. 31
5.2. "Huset med den blinde glassveranda"	s. 33
5.2.1 "Det stumme rommet"	s. 37

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

5.2.2. "Hudløs himmel"	s. 41
5.2.3. Toras psyke etter Rakels død	s. 45
6. Oppsummering	s. 53
6.1. Evaluering av analysen	s. 54
7. Teoretisk drøftelse og avslutning	s. 56
7.1. Nyttet av begrepet selvobjekt	s. 58
7.2. Tora som et kasus	s. 59
Litteraturliste	s. 62

Når selvobjektene svikter:

En analyse av Herbjørg Wassmos triologi om Tora belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper.

1. Innledning

Herbjørg Wassmo i intervju av Sissel Hoffengh i Dagsavisen 22. september 2009:

”Jeg har ikke noe ålreit forhold til ordet lykke, det er noe du kan oppleve et øyeblikk. Jeg vil heller si at jeg hadde en fantastisk barndom, jeg vokste opp i et flott landskap, med en stor familie, og fullt av mennesker rundt meg. Og det var mange steder å dra der jeg kunne gjemme meg bort. Det var bare dette ene de ikke så, som jeg ikke torde fortelle fordi jeg tenkte det ville føre til stor skam og katastrofe, og at familien gikk i oppløsning.”

Fra et psykoanalytisk selvpsykologisk (Kohut, 1971,1977, 1984) ståsted gir det mening å se på individets utvikling fra å være et uavgrenset selv til et selvstendig og avgrenset selv. Det er bred enighet om at forutsetningen for å utvikle et slikt selvstendig selv er bundet til at barnets tidlige miljø består av emosjonelt responderende omsorgspersoner. Mitt utgangspunkt for analyse av den skjønnlitterære karakter Tora i Herbjørg Wassmos triologi med samme navn, er å se på de psykologiske prosesser hun går gjennom fra vi blir kjent med henne, som elev i barneskolen, og til hun begynner på realskole i en annen by. Det kan kort nevnes at Tora har hatt en barndom som er langt fra ideell, med en emosjonelt fraværende mor og en misbrukende stefar. Dette har fått betydning for hennes utvikling av et sammenhengende, avgrenset og selvstendig selv. Her syns jeg at det er fruktbart å se på Heinz Kohuts arbeid. I denne forbindelse spesielt hans begreper om *selvobjektsvikt* og *manglende forvandlende internalisering* (Kohut, 1977). Jeg ønsker å se på hvordan *manglende adekvate selvobjekter* kan være med på å legge grunnlaget for senere psykopatologi hos individet. Jeg synes det er meningsfylt å se på utviklingen av det man i selvpsykologien kan kalle *manglende sammenhengende selv* eller *ikke-koherent selv* hos Tora (Kohut, 1971). Kohut (1984) ser på psykopatologi som enten defekter i strukturen av selvet, forvrenginger av selvet eller svakhet av selvet. Han skriver at det er forholdet mellom selvet og selvobjektet som er avgjørende for utviklingen av et sammenhengende selv. Et lignende syn finner man hos psykoanalytikeren Ronald Fairbairn (1956) som hevdet at utviklingen av selvet er avhengig av differensiering fra objektet, da barnet til å begynne med er orientert mot objektet (Anthi & Varvin, 1993). I tråd

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

med Kohuts tenkning skriver Killingmo (1989) at psykopatologi kan sies å kunne spores tilbake til et objekt som ikke er emosjonelt responderende på en faseadekvat måte til de behovene barnet har.

Jeg ønsker å avgrense oppgaven til å omhandle en analyse av de psykologiske prosesser Tora går gjennom som følge av et mindre enn optimalt selvobjektmiljø, og velger og ikke komme med alternativer til *behandling* av Tora som et kasus.

Psykologisk teori og skjønnlitteratur kan sammen gi en god forståelse av og et nyansert bilde av fenomener i spekteret av menneskelig atferd. En av skjønnlitteraturens styrker, etter min oppfatning, er at den på en fenomennær og realistisk måte kan skildre psykologisk realitet, noe som går utover den forståelse man kan erverve seg ved hjelp av teorien alene. På denne måten kan skjønnlitteraturen, når den er skrevet på en troverdig og god måte, være med på å berike psykologisk teori. Likeledes kan teorien forklare sentrale elementer av psykologisk realitet som man finner i troverdig skjønnlitteratur.

Forfatteren Herbjørg Wassmo har blitt tildelt Nordisk Råds litteraturpris i 1987 for siste roman i triologien om Tora, kalt "Hudløs himmel". Jeg er enig med de som mener at Wassmo skriver ypperlig skjønnlitteratur, som er både fenomennær og tar opp psykologisk relevant og viktig tematikk. I tillegg til å skildre menneskelig natur på en nyansert måte, har forfatteren selv opplevd å være utsatt for incest. Dette er med på å gi triologien et autentisk preg og en detaljrikdom som man sjeldent får innblikk i. I et intervju med Kristin Valla sier forfatteren "Tora er ren fiksjon, men innsikten i Toras psyke har jeg" (Bokklubben, 13. oktober, 2009). Ved lesingen av triologien har jeg fundert på om skrivningen har hatt en terapeutisk virkning for forfatteren.

Jeg ønsker å skrive en hovedoppgave i psykologi hvor jeg bruker skjønnlitteratur for å belyse psykologisk teori fordi jeg fra tidlig av har hatt en interesse for begge fagområder, og har gjennom studietiden funnet viktigheten av å lese skjønnlitteratur som et supplement til psykologisk teori og empiri. Jeg ønsker å ta for meg Herbjørg Wassmos triologi om den nordnorske jenta Tora, med spesiell vekt på siste bok i triologien.

Jeg vil belyse disse spørsmålene ved hjelp av psykoanalytisk selvpsykologi med utgangspunkt hovedsakelig i arbeidene til teoretikeren og analytikerens Heinz Kohut. At selvobjektfunksjoner er avgjørende for utviklingen av et sammenhengende selv er meget fruktbart i denne sammenheng. Begrepet *forvandlende internalisering* er nyttig i forståelsen av selv-selvobjektforhold, og i dette tilfellet selvobjektsvikt. Jeg ønsker å belyse at Toras ikke-sammenhengende selv, eller fragmenterte selvopplevelse kan sies å henge med

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

selvobjektsvikt og et generelt lite optimalt selvobjektmiljø gjennom oppveksten. Jeg vil se på effekten av et mangelfullt miljø, og om begrepet *mangelpatologi* (Killingmo, 1989) kan belyse Toras uheldige identitetsutvikling (Kernberg, 1976, Anstorp, Benum & Jacobsen, 2006).

Jeg mener at forholdet mellom mor og datter best kan kjennetegnes av *mangel* på et optimalt selvobjektmiljø. Toras mor, Ingrid, styrker av ulike grunner ikke Toras selv gjennom selvobjektfunksjoner, som for eksempel trøst og anerkjennelse (Kohut, 1971, 1977, 1984) slik man venter at en mor skal gjøre, dette er med på å bidra til at Toras selvutvikling kan sies å bli ikke-koherent og fragmentert. Jeg vil også betrakte noen psykoanalytiske perspektiver på barnets tidlige miljø, fordi jeg anser dette aspektet for å berike forståelsen av Toras selvobjektmiljø, og senere hennes skjeve identitetsutvikling. Det som gjorde at jeg valgte nettopp denne triologien er at den skildrer psykologisk betydningsfulle temaer som incest og utviklingen av et selv i et ikke-optimalt oppvekstmiljø. Gjennom sine innsiktsfulle skildringer skaper forfatteren mindre avstand til det som er vanskelig og gjør det mindre fremmed for leseren. Forfatterens evne til å skildre vonde temaer kan nettopp være med på å gi temaet ”et ansikt”, og på denne måten gjøre det til gjenstand for dialog. Man kan leve seg inn i og få innsikt i hovedpersonens tanker og følelser, noe som kan ligne på det innblikket man får i det terapeutiske rom. Jeg vil nå legge frem korte sammendrag av hendelsesforløpene i hver av romanene.

2. Resymé av triologien

2.1. ”Huset med den blinde glassveranda”

Første bok i triologien heter ”Huset med den blinde glassveranda”, og er Wassmos debutroman (1981). Handlingen finner sted i Nord-Norge i etterkrigstiden. I sentrum av handlingen finner vi Tora, en jente som bor med sin mor og stefar. Hennes biologiske far var en tysk okkupasjons soldat som døde før hun var født. De bor på ”Tusen hjemmet”, et hjem for vanskeligstilte som deles med andre i samme situasjon. Allerede på første side av boken introduseres ”farligheten”, som er det navnet Tora gir overgrepene påført henne av stefaren, Henrik. Det er noe uklart om Toras mor, Ingrid, vet om overgrepene. Leseren får inntrykk av at moren kanskje vet det, men at hun ikke gjør noe med denne mistanken. Forholdet mellom mor og datter er preget av at Tora lengter etter å få være sammen med moren, mens Ingrid ofte er avvisende og ordknapp i samværet med datteren. Det er åpenbart at Tora til stadighet blir skuffet i samhandlingen med moren, men at hun fortsetter å forsøke. I passasjen nedenfor

lar Ingrid datteren få vite at hun ikke får nok vakter på fabrikken på grunn av at noen må bli hjemme med henne.

- Hadde du enda klart dæ sjøl om kvellan, klaget moren, så kunne æ ha arbeid!

Tora kjente ordene som et slag over ryggen. Hun satte spruten fra vannkranen på for fullt, så hun skulle slippe å høre mer. Så rørte hun rundt i den sandete baljen alt hun kunne greie. Det sprengte et sted bak øynene. Men Tora vasket poteter som om det gjaldt livet. Som om ikke hun kunne klare seg alene hvor mange kvelder det enn skulle være!

Likevel ble anklagen viktig og sann, fordi mamma sa det. (Wassmo, 1981, s. 44).

Tora undrer seg om moren bryr seg mer om Henrik enn hun gjør om henne. Henrik beskrives som en mann som mange i lokalsamfunnet misliker, han er fysisk og verbalt voldelig mot Tora og moren hennes, i tillegg til dette har han et alkoholproblem. Tora og Ingrid tør ikke stå opp mot han. De positive kreftene i boka er tante Rakel og onkel Simon, som på mange måter er motstykkene til Ingrid og Henrik.

2.2. "Det stumme rommet"

Andre bok i triologien om Tora heter "Det stumme rommet" (1983). Tora føler seg trygg nå som Henrik soner i fengsel for påsetting av brann på bruket til onkel Simon. Tora finner en nær venn og potensiell kjæreste i Frits, en gutt som er døvstum. Tora synes det er rart å forbinde seksualitet med noe positivt siden Henrik, som hun omtaler som "ham" gjennom hele triologien, har foregripet seg på henne. Det skildres en gryende følelse av forelskelse og hvordan det er å være i puberteten i andre bok i triologien. Toras liv får en stor omveltning når hun flytter til Breiland, en naboby for å gå på skole. Det er første gang hun er borte fra fødestedet Været, og det ser ut til å gå bra med Tora. Tora synes det er plagsomt at Ingrid til stadighet sender henne brev, og hun unngår så langt hun klarer å reise hjem på besøk i feriene. I utdraget under bestemmer Tora seg for og ikke å dra til Været mer. Hun gruer seg for å motta og sende brev til moren. Tora er irritert og lei av Ingrids væremåte, det at hun skriver og trivielle ting, eller praktiske ting som at hun ikke har penger, og aldri om hva hun føler.

Ennå hadde hun ikke åpnet brevet fra Ingrid. Hun ville aldri mere til Øya, bestemte hun. Tygget de sirlige brødiskivene og tenkte det om og om igjen. (..) Hvorfor satt hun her og leste dette brevet? Det hadde ingen ting med henne å gjøre. Hun verken ville eller kunne nå denne Ingrid. (Wassmo, 1983, s. 20).

Rakel har fått kreft, og drar ofte til Oslo for undersøkelser og strålebehandling. Henrik soner i fengsel for brannstiftelse på Simons bruk. Det går bra med Tora, både på skolen, og i relasjonen til moren under Henriks fravær. Toras tilværelse blir snudd på hodet når Henrik uventet kommer ut av fengselet og voldtar henne på nytt. Denne gangen slår Tora tilbake og feller en av fortennene hans. I mens prøver Jon, en gutt i Breiland å bli bedre kjent med Tora. Jon er forelsket i Tora, men Tora er ganske ambivalent i denne relasjonen, og holder ham ofte på avstand. Når Tora drar tilbake til Breiland finner hun ut at hun har blitt gravid som resultat av den siste voldtekten. Graviditeten og fødselen holder hun skjult for alle. Det er vanskelig for Tora å ta inn at hun snart blir mor. Det kan spekuleres i om spedbarnet var dødfødt eller om Tora i sin fortvilelse drepte det. Dette er noe uklart. Tora eier igjen sin egen kropp, slik det skildres mange steder i bok nummer to og tre.

2.3. "Hudløs himmel"

Siste roman i triologien heter "Hudløs himmel" (1986), og kommer til å være hovedfokuset i denne oppgaven. Her møter vi Tora etter denne hemmelige fødselen og begravelsen av barnet. Det er på dette tidspunktet at leseren kan antyde begynnelsen på en "psykologisk brist" hos Tora. Hun forestiller seg at barnet er en "fugl", og hun venter til stadighet på denne fuglen. Det er under denne perioden at Rakel dukker opp på Breiland, og får Tora til å fortelle alt som har hendt. Senere i romanen identifiserer hun seg med Rakel til den grad at hun til tider forveksler egen identitet med tantens. Rakel tar livet sitt når hun innser at kreften ikke kan helbredes. Etter Rakels dødsfall er det som om Tora forestiller seg at Rakel har blitt en del av henne. Fra et psykologisk ståsted kan man si at hun dissosierer (Anstorp, Benum & Jakobsen, 2006). Forholdet mellom Tora og Ingrid er i denne romanen anspent, og ser ut til å ha reversert. Nå er det Ingrid som tar kontakt med datteren, mens Tora ikke vedkjenner seg moren lenger. Leseren kan klart merke en ny styrke i Tora i denne romanen, en kraft som ikke har vært til stede hos Tora før. En styrke og væremåte som har store likhetstrekk med den man finner hos Rakel. Tora har også et voldsomt raseri inni seg som hun nå våger å vise frem. Hun tar klart og tydelig avstand fra Henrik og sier han mange ganger i mot. Hun vil heller ikke bo under samme tak som ham. Når hun er på besøk i Været er det hos Rakel og Simon hun bor. Ingrid kan komme på besøk om *hun* vil treffe Tora.

2.4. Problemstillinger

Forfatteren Herbjørg Wassmo er i sin skriving spesielt opptatt av å få frem kvinneperspektivet. I tråd med dette ønsker jeg også å rette fokuset mot de tre kvinneskikkelsene i verket, hovedsakelig Tora og hennes relasjon til både Ingrid og Rakel. Ved første øyenkast virker det uforståelig at relasjonen mellom mor og datter skulle endre seg så dramatisk gjennom triologiens forløp. Jeg synes det er psykologisk interessant å få et nærblikk på den endring som skjer i hovedpersonens indre liv over tid, som i dette tilfellet i stor grad kan knyttes til de nære relasjoner. Jeg kommer til å legge vekt på forholdet mellom Tora og moren, og Tora og Rakel, og i mindre grad på de alvorlige seksuelle overgrepene Henrik påfører Tora, selv om dette er meget psykologisk relevant. Jeg ser på selvobjektsviket fra Ingrids side og de gjentatte overgrepene påført Tora av stefaren som en *komplisert traumatisering* (Chaikin & Prout, 2004) som til sammen gir Tora en forstyrret selvopplevelse. Jeg ønsker også å ta for meg betydningen av Rakel som et godartet selvobjekt, og konsekvensene av hennes død for forverringen av Toras psykiske tilstand i siste roman. Med psykoanalytiske selvpsykologiske termer ønsker jeg å se på hvordan et manglende adekvat selvobjektmiljø kan være med på å skape et fragmentert og ikke-sammenhengende selv hos individet. Selvobjektmiljøet Tora har med moren kan sies å være mangelfullt og langt fra ideelt, men det er ikke helt fraværende. Det foreligger forstyrrelser i selv-selvobjektforholdet (Kohut, 1984). De alvorlige seksuelle overgrepene kan i denne sammenheng sees på som nok en grunnleggende selvobjektsvikt. Fra et psykoanalytisk selvpsykologisk ståsted gir det mening å betrakte skikkelsene i Tora-triologien som et galleri av gode, - manglende og direkte dårlige selvobjekter. Med bakgrunn i dette vil jeg forsøke å besvare disse problemstillingene i denne oppgaven;

- Har Ingrid hatt en selvobjektfunksjon for Tora, og hvordan har dette påvirket Toras utvikling av et selv? Hvordan har det seg at Tora mot slutten ikke vil vedkjenne seg moren lenger?
- Hvilken betydning har Rakel for Tora i selvpsykologisk forstand? Hvordan kan vi forstå Toras selvpatologi i etterkant av Rakels dødsfall?

Det er vesentlig å ha en forståelse av miljøet Tora vokste opp i for å forstå bakgrunnen for hennes senere selvpatologi. Samtidig er det av betydning å forstå hvilken rolle Rakel har spilt

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

for Toras selv. Jeg ønsker også å se på betydningen av et optimalt tidlig miljø for barnets emosjonelle utvikling. Jeg vil trekke frem bidrag fra forskning innen feltet, samt betrakte sentrale psykoanalytiske perspektiver på barnets tidlige omsorgsmiljø. Det er ønskelig å se på relevante bidrag knyttet til begrepet *fragmentering*.

Jeg vil i det følgende berettigede prosjektet ved å drøfte forholdet mellom psykologi og skjønnlitteratur. Videre vil jeg redegjøre for valg av metode og teori, for så å ta fatt på selve analysen av Tora belyst gjennom psykoanalytisk selvpsykologisk forståelse.

3. Forholdet mellom psykologi og skjønnlitteratur som disipliner

Forholdet mellom psykoanalyse og skjønnlitteratur kan spores langt tilbake i tid. Sigmund Freud hentet inspirasjon fra litterære verk som Sofokoles` *Kong Ødipus* og William Shakespeares *Hamlet* (Kittang, 1997, Reitzel, 1972). Freud mente at man skulle henvende seg til litteraturen når teoriene ikke strakk til;

Dikterne er verdifulle forbundsfeller, og deres vitnesbyrd må man holde høyt, for de pleier å kjenne til mange ting mellom himmel og jord som vår skoleflinkhet ikke lar oss ane noe om. De er i sin kunnskap om sjelelivet langt foran oss som hverdagsmennesker, fordi de øser av kilder som vi ennå ikke har fått åpnet for vitenskapen. (Freud, 1907, i I. Engelstad, 1985, s. 24, hennes oversettelse).

I Norge var Henrik Ibsen en forfatter som foregrep noen sentrale psykoanalytiske temaer som senere skulle utarbeides av Sigmund Freud. I flere av Ibsens skuespill har temaer som ubeviste konflikter og det som senere skulle få betegnelsen Ødipus komplekset fått betydelig plass. I ettertid har Freud henvist til Ibsen i sine psykoanalytiske arbeider (Alnæs, 1993). Vaglum (2003) gjør leseren oppmerksom på at det foreligger et *gjensidig forhold* mellom psykologien og skjønnlitteraturen. I det legger han at psykologien kan relatere seg til skjønnlitteraturen og omvendt.

Irene Engelstad (1985) peker på at det er påfallende at psykoanalysen har fått en forholdsvis liten rolle i litteraturkritikken når den klart har preget mellomkrigs- og etterkrigstidens kulturliv. Kittang (1985) kopler skepsisen mot psykoanalysen som et verktøy for litteraturanalyse med at noen forbinder den med en reduksjonistisk stil. Slik jeg forstår denne skepsisen beror den på en tilbøyelighet til å tilskrive psykoanalytisk litteraturkritikk en rolle som ”fortolker” av fiktivt innhold til å omhandle ”ødipuskomplekser” og fortrenge seksuelle fantasier. Det kan tenkes at en kritisk holdning til psykoanalysen som et verktøy for analyse omhandler en engstelse for at psykoanalysen med sin tenkemåte skal kunne fortolke

teksten ved hjelp av et sirkulært resonnement, slik at den blir umulig å avkrefte. På denne måten har denne litteraturkritikken blitt ansett som vulgær (I. Engelstad, 1985).

Senere skulle koplingen mellom litteraturen og psykoanalysen få mer inntog som en disiplin gjennom norske bidrag som blant annet Kittang (1984), Gullestad (1994) og Hartmann (2003). Disse psykoanalytiske tolkningene av skjønnlitteratur har hatt som formål å belyse aspekter ved teksten som ved første øyekast virket uforståelige. Et eksempel på dette er å finne hos Hartmann (2003), hvor et aspekt ved flere av Ibsens kvinnelige karakterer trekkes frem, nemlig at de er morløse. Hun belyser gjennom sin fremstilling at noen av disse kvinnene, kontraintuitivt er sterke og selvstendige. Hartmann gjør leseren oppmerksom på at det er mulige *positive* aspekter forbundet med det å være morløs.

I min analyse av Tora-triologien ønsker jeg å kaste lys over den dramatiske utviklingen i relasjonen mellom mor og datter. I de tidlige år går Tora fra å idealisere samt frykte sin mor, for senere å bli likegyldig ovenfor henne, for så i siste roman å forsone seg med tanken om at man kan forholde seg til sine foreldre selv om de ikke fortjener det. Ved førstegangslæsning ble jeg også nysgjerrig på det psykologiske fallet i Toras fungering i forkant av, og spesielt etter tantens dødsfall.

3.1. Fortolkningsmetode

Hvordan kan det fra et psykoanalytisk perspektiv gi mening å analysere en fiktiv karakter? Fredrik Engelstad påpeker i sin fremstilling (Engelstad, 1985) at analyse av fiktive karakterer ved hjelp av psykoanalytisk tilnærming forutsetter at man kan gjøre visse antagelser om karakterens indre liv. Han skriver at den beste tolkningen er den som er mest forenlig med teksten som helhet. Forfatteren belyser at man ikke kan vite mer om karakterene i litteraturen enn det som står direkte i teksten. Han mener likevel at leseren må kunne gjøre noen *ekstrapoleringer* for at teksten skal gi mening.

Et viktig poeng hos Engelstad er at psykologiske tolkninger må gjøres med visse forbehold, for eksempel at det ikke skal styres av tolkerens personlige smak. Tolkninger må oppfylle følgende krav; 1) de må være nødvendige ut fra den delen av teksten som analyseres, 2) de må være forenlige med resten av teksten, og 3) de må være begrunnet i samme type tolkninger som er gitt ellers. Det er disse kravene jeg ønsker å legge til grunn for min analyse av Tora. På samme måte som en terapeut forholder seg til sin klient med innlevelse ønsker jeg å forholde meg til karakterene i Tora-triologien med innlevelse, med spesielt henblikk på hovedpersonen Tora.

Vaglum (2003) har et annet argument, nemlig at karakterene i romanen ikke er og heller ikke trenger å være ”faktiske” personer som har levd eller oppført seg slik som det fremstilles i romanen. Det betyr likevel ikke at de ikke er representative for en viss gruppe pasienter, eller for en viss måte å tenke og føle på. Vaglum peker på at romanen egner seg som seg spesielt godt til å skildre erfaringer på lignende måte som man kan i et terapeutiske rom.

3.2. Hermeneutikken som metode

Hermeneutikk kommer av det greske ordet ”hermenevein”, som betyr å forkynne, fortolke og oversette. Hermeneutikk kan defineres som læren om å fortolke og forstå tekster (Gullestad, 1993). Fortolkningsmetoden har som overordnet mål å forstå helheten ut fra de enkelte delene og de enkelte delene ut fra helheten, dette er den såkalte *hermeneutiske sirkel* (Gadamer & Schaaning, 2010). Hermeneutikken og psykoanalysen som disipliner har det til felles at de er meningssøkende og har som mål å avdekke skjult mening (Thorbjørnsrud, 1993).

Man skiller mellom såkalt *genetisk og hermeneutisk metode*. Den førstnevnte kan karakteriseres som årsakssøkende og forklarende. Her er tekstens tilblivelse er av betydning (I. Engelstad, 1985). En slik fortolkning av Tora-trilogien ville antagelig lagt stor vekt på likhetene mellom forfatterens egen oppvekst og hovedpersonens. I denne oppgaven har denne informasjonen kun relevans i den utstrekning den gir et levende og detaljert bilde av en psykologisk relevant problemstilling. Tilnærmingen jeg har valgt å bruke er den hermeneutiske metode. Denne kan beskrives som meningssøkende og tar for seg selve innholdet i teksten (Engelstad, I., 1985). Utgangspunktet for analysen i denne sammenheng er at tekstens innhold og budskap ikke nødvendigvis er uttrykk for forfatterens egne skjulte motiver og uløste konflikter. Dette synet har vært med på å gjøre psykoanalytiske teorier til nyttige verktøy ved analyser av skjønnlitterære verker.

Gullestad (1985) har på den andre siden hevdet at når psykoanalysen har vært anvendt i litteraturanalytisk sammenheng, har det vært som en *dybdehermeneutisk* metode. Med det mener hun at den kan beskrives som søkende etter ubevisst mening i språket, i motsetning til tradisjonell hermeneutikk som sikter mot å tyde tekstens bevisste, intenderte mening.

Fredrik Engelstad peker på tre premisser som bør ligge til grunn for at en tolkning skal være meningsfull, disse omhandler nødvendighet, koherens og økonomi (Engelstad, F., 1985). Det første kravet om *nødvendighet* går ut på at en psykologisk tolkning ikke bare bør være rimelig eller riktig, men også nødvendig. Slik jeg forstår Engelstads argument handler dette

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

om en tolkning som i og for seg kan være riktig, men at den ikke gir noe bredere eller mer nyansert bilde over den aktuelle konflikten eller at den ikke avdekker skjult mening. Et eksempel på en *nødvendig* tolkning av triologien er at Tora fra tidlig alder av blir misbrukt av stefaren. Uten denne informasjonen som gjennomsyrer triologien ville mye blitt stående uforklart.

Kravet om *koherens* handler om at tolkningen må være forenlig med tekstens øvrige deler. En styrke ved analyse av litteratur er om tolkningen ikke står i motsetning til andre deler av teksten, og at den kaster lys over resten av verket. Tolkningen hadde ikke vært koherent om en av skikkelsene i triologien tilsynelatende uten grunn handlet på en måte som ikke samsvarte med deres personlighet eller rolle. For eksempel om Rakel også skulle bli like emosjonelt fraværende som sin søster. Det hadde stått i motsetning til hennes ellers varme og tilstedeværende vesen, og gjort triologien mindre troverdig.

Tolkningen må være forenlig med andre tolkninger, slik at ulike deler av teksten henger sammen og ikke motsier hverandre. I tillegg til dette foreligger det et krav om *økonomi*, en tolkning er mer pålitelig når den kan brukes til å tolke ulike deler i teksten innenfor samme ramme. På denne måten kan tolkningen sies å være et helhetlig og teoretisk uttrykk for oppfatningen av verket. En fortolkning er ut fra dette premisset mer pålitelig om flere deler av teksten kan tolkes ut fra denne. Jeg tror også at premisset om økonomi fanger opp et annet nyttig aspekt, nemlig at man skal fortolke informasjon som er *relevant* for å belyse den overordnede problemstillingen. Et eksempel på dette er at Tora har en venninne som heter Sol, dette er for så vidt interessant, men oppfyller ikke kravet om økonomi med mindre venninnen utøver en selvobjektfunksjon for Tora, noe jeg ikke har inntrykk av.

Jeg vil forsøke å legge disse premissene til grunn ved tolkning av triologien.

3.2.1. Fortelleren

Fortellerens rolle er av betydning i denne analysen fordi leseren gjennom fortellerens skildringer får innblikk i karakterenes indre liv. Denne måten å formidle psykologisk virkelighet på ligner på den man får i det terapeutiske rom. I romanen får man et realistisk bilde - og en dybdeforståelse av karakterenes indre liv, noen ganger over tid. Det er fellestrekk mellom måten hovedpersonens psykologiske bevissthet skildres på, og de indre prosesser klienten gjennomgår som ledd i et terapiforløp. Leserens rolle i motsetning til psykoterapeuten er ikke en aktiv rolle som mottaker av et materiale. Dessuten er handlingen i romanen allerede lagt når leseren kommer inn i bildet. I det terapeutiske rom er det en rekke

mellommenneskelige faktorer som spiller inn, og det foreligger muligheter for gjensidig kommunikasjon og innvirkning.

Narrativ teori (Bruner, 1986) er en gren innen psykologien som springer ut fra systemisk tenkning, hvor man mener at mennesker skaper historier for å forstå seg selv og verden på. Bruner vektla at mening alltid tar form gjennom narrativer og fortellinger (White, 2006). Historier dannes med andre ord ikke i et kulturelt – eller personlig vakuum, de sees i lys av noe og settes inn i en større helhet. Det essensielle er den konstruerende og meningsdannede kvalitet i prosessen hvor historien blir til. Perspektivet på det narrative som det meningsbærende utgjør på mange vis selve kjernen i måten historier fortelles på, både i terapi og skjønnlitteratur. Fellesnevneren ved narrativ teori, skjønnlitteratur og psykoterapi, slik jeg ser det, er det *fenomenologiske* aspektet ved prosessen hvor historien blir til. Mening skapes når ord blir fortalt og delt med en annen som et narrativ eller en historie.

Fortelleren i bøkene er såkalt *tredjepersonsforteller*, også kalt *allvitende forteller* (Cohn, 1978). Dette er en forteller som har tilgang på karakterenes tanker, følelser og atferd. Hovedfokuset er på Toras opplevelser og bevissthet. Man får mest innblikk i Toras indre liv, og hvordan hun opplever seg selv og omgivelsene sine. Leseren får for eksempel lite tilgang på Henriks perspektiv. Historien legger ikke til grunn hans perspektiv. Dette er trolig en bevisst teknikk fra forfatterens side som gjør at Henrik blir uforståelig og umenneskelig. Jeg tror at dette er en av grunnene til at leseren ikke får empati med ham.

Det er viktig å skille mellom forfatteren og fortelleren. Som nevnt er den hermeneutiske tradisjon opptatt av det meningsbærende i romanen. Fokuset er på den intrapsyke konflikten i hovedpersonen og bipersonene, samt de mellommenneskelige prosessene dem i mellom sett fra et gitt psykoanalytisk ståsted. I stor grad er man interessert i skikkelsenes indre konflikter, følelsesliv og mellommenneskelige relasjoner, og ikke om innholdet kan tilskrives forfatterens ubevisste sjeleliv. Fortelleren skildrer ut fra dette hovedpersonens og bipersoners indre liv og ikke nødvendigvis forfatterens. I dette tilfellet er det kanskje spesielt utfordrende å skille mellom forfatterens stemme og fortellerens, siden forfatteren har hatt en lignende barndom som Tora-skikkelsen.

Det er fruktbart å se på litteraturviteren Dorrit Cohns (1978) arbeid om fortellerens ulike måter å fremstille bevissthet på i romanen som sjanger. Hun skiller mellom *psyko-narrasjon* og *fortalt monolog*. *Psyko-narrasjon* er en teknikk forfatteren bruker for å beskrive karakterens psykologiske liv uten og direkte sitere tanker. Det er fortellerens ord som kommer frem gjennom denne formen, og ikke karakterens. Etter min mening gir dette skildringene en

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

virkelighetsnær dimensjon, og leseren kan leve seg inn i beretningen. Cohn tegner et bilde av to ulike fortellerstiler ved psyko-narrasjon av psykologiske romaner avhengig av hvordan bevissthet formidles. Den ene fortelleren fokuserer intenst på en av karakterene, samtidig er fortelleren *empatisk distansert* fra personen han skildrer. Den andre fortelleren Cohn peker på er lite adskilt fra personen han skildrer, og som til tider kan smelte sammen med denne. Tora-trilogien faller inn under denne første typen, hvor fortelleren fremstår som en tredjepart som empatisk skildrer Toras psyke. Ved psyko-narrasjon står fortelleren fritt i å skildre karakterens væremåte, tanker og følelser, selv de som ikke er verbalisert av karakteren. Leseren får dermed også innblikk i de ubevisste prosessene som karakteren kanskje selv ikke har tilgang på. Dette er et utdrag fra et avsnitt hvor Wassmo bruker psyko-narrasjon for å skildre Toras bevissthet på en empatisk, men samtidig distansert måte:

Hun reddet seg fra rommet og stirret ut gjennom vinduet. Prøvde å se en slags mening med at ting var slik de var. Fikk øye på sitt eget speilbilde i glassruta som en svak skygge som svevde over respateksen og ikke hadde føtter eller kropp. Et gjenglemt ansikt med hår omkring. Som dukkehodet etter moras dukke som sto på kommoden i Tusenhjemmet. Tora hadde aldri fått leke med det. For det var av porselen (Wassmo, 1986, s. 82).

Dette avsnittet belyser hvordan fortellerens stemme kaster lys over Toras virkelighet slik den oppfattes av den allvitende forteller. Kombinasjonen av psyko-narrasjon og fortalt monolog gir et bredere og mer nyansert bilde av psykologisk virkelighet. Leseren får ulike inngangsporter til karakterens mentale prosesser i det hendelsene forløper.

Ved *fortalt monolog* er det karakterens tanker som siteres direkte. Vi får vite hva karakteren sier og tenker, i hennes egen språkdrakt. Gjennom hele triologien veksler fortelleren mellom disse to bevissthetsnivåene. Cohn (1978) hevder at hyppig bruk av fortalt monolog kan bryte kontinuiteten i handlingen. Cohn argumenterer for at denne vekslingen mellom de to bevissthetsnivåene kan fungere dersom forfatteren mestrer denne teknikken. Når forfatteren veksler mellom teknikkene på en uanstrengt måte kan leseren knapt merke overgangen. Dette stemmer med min opplevelse av lesingen av Tora-trilogien. Jeg fant at det var vanskelig og skille de to fortellerstilene fra hverandre. Her er et eksempel på fortalt monolog:

Ute var det oftest godt å være til. Der var et annet slags liv. En kunne løpe! Løpe fra hva det skulle være. Dersom det var uvær og vind nok, følte det som om hun fløy. Hun ga bare ekstra stor fart, tok ekstra høye hopp. Så var hun med en gang Tora som kunne fly! (Wassmo, 1986, s. 47).

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Her får vi innblikk i Toras tanker og opplevelsen av å være ute og ha det trygt. Det er klart at det er Toras ord som gjengis, og ikke fortellerens.

3.2.2. Metodologiske utfordringer og feilkilder

Ved nærlesing av Wassmos triologi ble det klart for meg at jeg liker hennes måte å skrive på. Jeg finner detaljene i bøkene hennes meget spennende og jeg blir nysgjerrig på hennes opplevelser. Jeg opplevde at de nærgående beskrivelsene av overgrepene som foruroligende og ubehagelige. Det var nesten umulig å sympatisere med Henrik. Om jeg skulle peke på en svakhet ved triologien er det at Henriks psyke ikke kommer tilstrekkelig frem. Jeg forestiller meg at det kan være meget utfordrende for Wassmo som har hatt en lignende overgrepshistorie som Tora, å ta Henriks synsvinkel. Jeg satt med et ønske om at det skulle gå Toras vei, likevel var jeg ikke i stand til å relatere meg til hennes personlighet. Av karakterene i triologien var det Rakel som appellerte mest til meg, hennes sykdomsperiode og senere dødsfall gjorde sterkt inntrykk på meg. Egne motoverføringsreaksjoner (Gullestad & Killingmo, 2005) kan med andre ord påvirke fokus og tolkning av triologien som sådan. Jeg forstår dette som at leserens opplevelse av teksten, og eventuelle personlige ”blinde flekker” knyttet til tekstens tema kan styre tolkningen.

En begrensning som melder seg ved tolkning av et fiktivt verk ved hjelp av psykologiske teorier kan knyttes opp til det faktum at analysen ikke på samme måte som tradisjonelle eksperimenter lar seg etterprøve. Muligheten for å validere fortolkningen er derfor begrenset. I det legger jeg at en analyse ikke på samme måte som et kontrollert forsøk kan gjenskapes av en utenforstående forsker. Dette skyldes slik jeg ser det en vesensforskjell mellom de to tilnæringsmåtene som ikke lar seg uttrykke i samme form. Ved en fortolkning av et skjønnlitterært verk er det en rekke *ukontrollerte variabler* (Hinkle, Wiersma & Jurs, 2003) som dukker opp og påvirker analysen, i større grad enn ved et eksperiment. Det kan være flerfoldige personlige – og kontekstuelle faktorer som spiller inn, som egen bakgrunn og interesse for fagfeltet. Etter min mening er det av den grunn ikke dermed gitt at den ene metoden er overlegen den andre.

En annen fare som kan melde seg er at man kan bli ”oppslukt” i teorien som er valgt og ikke ta med deler av teksten som står i strid med dette synet. En potensiell fallgrube er å få bekreftet egne fordommer (Kittang, 1985). Man kan således spørre seg om det finnes en såkalt ”objektiv sannhet” hva fortolkning av litteratur angår. En fortolkning av et litterært verk vil alltid inneha et element av subjektiv forståelse, denne er følgelig avhengig av person

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

og av teoretisk ståsted. Med en slik tilnærming kan ulike aspekter av teksten bli belyst som ellers ville ha vært oversett.

3.3. Teorivalg

Utgangspunktet for denne oppgaven var å finne en psykologisk interessant og givende roman eller skjønnlitterært verk. Videre ønsket jeg å bruke en norsk forfatter da jeg mener at en roman på originalspråket gir en større grad av språkligpresisjon enn et oversatt arbeid, spesielt siden oppgaven også skulle skrives på norsk. Neste trinn bestod i å finne en passende teori som kunne belyse og eventuelt utvide forståelse av fenomenene forfatteren fremstiller. Til å begynne med var det innviklet og forstå den drastiske forandringen av Toras følelser ovenfor moren gjennom handlingsforløpet. Ved første øyeblikk ble jeg nysgjerrig på den distanse som manifesterte seg i forholdet mellom mor og datter. Relasjonen slik den fremstod for meg bar preg av noe som *manglet*, noe Ingrid ikke kunne eller ville gi Tora. Det var disse betraktningene av Ingrids manglende eller inkonsekvente forhold til datteren som ledet til Heinz Kohuts arbeider (1971, 1977, 1984). Kohut vektlegger viktigheten av mangel eller fravær av adekvate selvobjekter i sine verk. Her er også miljøet barnet vokser opp i av betydning. Heinz Kohuts forståelse av selvets utvikling i de tidlige år som avhengig av godartete selvobjektfunksjoner for og ideelt sett bli sammenhengende, vital og ikke-fragmentert, var nyttig. Valg av teori var ikke gitt i forkant av lesing og fortolkning av triologien. Jeg utelukker ikke muligheten for at denne innfallsvinkelen kan ha ført til at andre perspektiver kan ha blitt neglisjert.

3.4. Kjennetegn ved incestfamilien

Før jeg begir meg ut på en analyse av Tora, ønsker jeg å rette blikket mot hva som kjennetegner familiekonstellasjonen ved incest. En slik fremstilling har Borchgrevink og Christie (1991) gitt. Incestfamilier beskrives i litteraturen som å ha manglende mellommenneskelige grenser innad i familien og rigide og ”lukkede” grenser utad (Furniss, 1984). Med det forstår jeg at familiens grenser innad bærer preg av brudd på ”normale” forhold mellom familiemedlemmene, og de tradisjonelle rollene er uklare. Samtidig er kontakten med andre som ikke er en del av kjernefamilien sterkt begrenset. Mohl (2010) skriver at ved intrafamiliar incest er farsfiguren en som utviser egosentriske, egoistiske og narsissistiske trekk. Faren skaper et hjemmemiljø hvor verden utenfor tegnes som fiendtlig, familien har lite kontakt med ikke-familiemedlemmer.

Det er gjort studier (Hildebrand & Christensen, 1986) for å identifisere og skille mellom ulike typer av familier hvor incest forekommer. I følge modellen til Borchgrevink og Christie (1991) kan man plassere Toras familie i den såkalte ”patriarkalske familie” der far råder, og det utøves vold, tvang og trusler. Denne typen incestfamilie er karakterisert av at mor og barn befinner seg på samme nivå i familiehierarkiet. Videre svikter mødrene sin rolle som beskytter og omsorgsperson. Mødrene i familier med far-datter incest kan karakteriseres som umodne og avhengige kvinner (Mohl, 2010). Moren kan bevisst eller ubevisst ha kjennskap til de seksuelle forholdene mellom ektefelle og datter. Evidens fra dette feltet tyder på at mor i slike familiekonstellasjoner ofte utviser depresjon ved psykologiske tester. Mødrenes egne oppvekstmiljø har ofte vært preget av avvisning og neglekt fra egen mor. Det er gjort studier som finner at mødrene i incestfamilier selv har vært utsatt for incest i sitt eget barndomshjem (Strand, 1990). Forholdet mellom mødrene i incestuøse og deres egne mødre i barndomshjemmet kan karakteriseres ved fiendtlighet og avhengighet, noe som har en tendens til å overføres til forholdet med egen datter. Et av funnene som er bekreftet av nyere forskning (Mohl, 2010) er en tendens til *rolle-reversering* mellom mor og datter i familier med far-datter incest. Underforstått i denne reversering er at døtrenes forhold til far likner på en ektefellerolle, mens mor gradvis blir avhengig av datteren i rollen som mor.

Furniss (1984) skriver om incests *konfliktregulerende* funksjon i de patriarkalske familiene. Incest blir en måte å unngå aggresjon og vold på når mannens seksuelle krav ikke blir imøtekommet fra ektefellens side. Han beskriver at incest kan være med på og regulere en ekteskapelig konflikt som ellers kunne ha resultert i skillsmisse. I slike familiekonstellasjoner er det vanlig at både døtre og sønner blir misbrukt (Borchgrevink & Christie, 1991). Det beskrives at det sjeldent er biologisk far som misbruker, men ofte en stefar, slik det fremstilles av Herbjørg Wassmo i Tora-triologien.

3.4.1. Forskning på barns tidlige miljø

Det er mulig å identifisere visse trekk ved Toras tidlige miljø som for eksempel Carr (2006) anser som ufordelaktige for et barn å vokse opp i. I det følgende kommer jeg til å bruke betegnelsen ”mor og far” når jeg mener foreldrene eller andre viktige omsorgspersoner i barnets liv. I litteraturen finnes det et skille mellom ulike typer overgrep. Hovedgruppene av misbruk er *fysisk misbruk*, *seksuelt misbruk*, *neglekt* og *emosjonelt misbruk*. Jeg vil fokusere på de to sistnevnte typene, og kun kort komme inn på effektene av seksuelt misbruk. Grunnen til dette er at hovedfokuset er relasjonen mellom Tora og mor som kjennetegnes primært av

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

nettopp neglekt og emosjonelt misbruk. Likevel er det på sin plass å vurdere det seksuelle misbruket som finner sted da denne har en sentral betydning i forståelsen av Toras indre verden.

Carr (2006) differensierer mellom *neglekt* og *emosjonelt misbruk*. Misbruk i form av neglekt kan inneha en ikke-intensjonell komponent, mens emosjonelt misbruk forbindes med intensjonalitet. En annen forskjell mellom de to typene misbruk omhandler passivitet ved neglekt, mens emosjonelt misbruk utøves aktivt. Andre aspekter ved neglekt kan være når barnets fysiske behov for at forelderen bidrar med klær, mat og ly ikke blir imøtekommet. Det kan også foreligge neglekt på et ikke-fysisk plan når behovet for beskyttelse, adekvat emosjonell ivaretagelse, trygg base (Bowlby, 1988), intellektuelle behov for stimulering og sosial samhandling blir hindret eller oversett. Det fremheves også et behov for at barnet får anledning til å tilbringe tid med jevnaldrede for å kunne utvikle blant annet autonomi. Carr skriver at foreldre som forsømmer sine barn ofte ikke gjør dette bevisst, og at det kan knyttes til manglende ressurser og lite bevissthet rundt barnets behov. *Emosjonell neglekt* er en annen form for neglekt hvor barnets behov for blant annet intellektuell stimulering og grensesetting ikke blir møtt. Dette kan ha sammenheng med manglende kunnskaper hos foreldrene om barns utviklingsmessige behov - og milepæler. I følge Carr kan manglende kunnskap ha røtter i en rekke personlige - og kontekstuelle faktorer. *Emosjonelt misbruk* på den andre siden er som nevnt antatt å være intensjonell fra foreldrenes side. Eksempler på et slikt misbruk kan være grov avstraffelse av barnet for mindre overtredelser, avstraffing av positiv atferd som smiling og lek eller problemløsende atferd. Andre aspekter ved emosjonelt misbruk er og konstant å kritisere, ydmyke eller true barnet.

Jeg vil komme inn på det *seksuelle misbruket* da effekten av dette kombinert med et lite adekvat oppvekstmiljø kan sies å forklare Toras senere fragmenterte selv. Seksuelt misbruk operasjonaliseres (Carr, 2006) som et spekter av atferd som varierer med grad av nærgåenhet. Videre inndeles overgrep på bakgrunn av hyppighet og relasjon til misbruker. Overgrep kan være av typen *ikke-kontakt* som kan variere fra kinking og til berøring. På den andre enden av denne skalaen er det ekstremt *påtrengende misbruk* som penetrering. Frekvens kan variere fra en enkelt hendelse til kronisk misbruk. Toras tilfelle faller inn under far-datter incest, med ekstrem nærgåenhet og med et kronisk forløp. Dersom den ikke-misbrukende part støtter barnet er dette en god beskyttende faktor for å motvirke videre misbruk. Andre beskyttende faktorer er at når den ikke-misbrukende forelder blir klar over misbruket, at

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

denne insisterer på at overgriperen forlater hjemmet, oppsøker hjelp og tilbringer tid med barnet kun under tilsyn (Carr, 2006).

Dynamikken i familier hvor far-datter incest finner sted er ofte kompleks, og vil ofte inneha andre negative aspekter som kompliserer bildet ytterligere. Eksempler på faktorer som kan komplisere og muligens å opprettholde misbruket kan være ekteskapsproblemer, lav sosioøkonomisk status, fysisk misbruk og neglekt (Carr, 2006).

3.4.2. Noen psykoanalytiske perspektiver på miljøet

Donald Winnicotts begrep *holding environment* (Winnicott, 1995) er nyttig i denne sammenheng (Mitchell & Black, 1995). Dette er et fysisk og psykisk rom hvor barnet føler seg beskyttet av mor eller annen omsorgsperson uten og selv vite det. Winnicott understreker at det er viktig at mor er nærværende når barnet trenger henne, likeledes er det essensielt at hun trekker seg tilbake når barnet ikke har behov for henne. I et slikt trygt miljø kan barnet utforske verden. Betegnelsen *holding environment* kan knyttes til morens evne til og identifisere seg med barnet, dette skjer i følge Winnicott alt under graviditeten når den vordende moren forbereder seg på den kommende rollen som mor (Winnicott, 1995). Barnet trenger en såkalt *good-enough mother* for å få en sunn utvikling. En optimal utviklingsprosess forutsetter en *good-enough mother* for å være ekte og personlig. I et slikt miljø gir moren barnet en tilfredsstillende grad av omsorg og beskyttelse. I motsetning til et mer eller mindre *defekt* miljø som skaper ekstremt ubehag for barnet, og kan danne grunnlaget for senere psykopatologi hos barnet.

Harry Stack Sullivan (1972) definerer personlighet som et relativt vedvarende mønster av indre prosesser som kommer til uttrykk gjennom menneskets dynamiske samspill med andre. Sullivan er opptatt av at ulike *reaksjoner i forhold til andre individer* gjenspeiler forskjellige trekk ved individets personlighet. Teoretikeren rettet tidlig fokuset mot betydningen av individets interaksjon med personer i dets miljø. Sullivan (Mitchell & Black, 1995) oppfatter menneskets vanskeligheter som et produkt av dets samvirke med sine omgivelser. For Sullivan henger psykopatologi og interpersonlige relasjoner tett sammen. Fra hans ståsted gir det mening å se på psykopatologi i lys av individets interpersonlige relasjoner. Individets personlighet formes i et samspill med et miljø bestående av mennesker som man er i gjensidig påvirkning med. Sullivan oppfatter selvet som noe som kommer frem i en interpersonlig kontekst. Sullivan introduserer begrepet *self-system* som er et tilpasningssystem som barnet former og blir formet av basert på søken etter positiv respons

fra viktige andre, og unngåelse av det som kan skape ubehag hos omsorgspersonen, og i neste rekke hos barnet selv. Selvsystemet er med andre ord en formasjon av personlighetstrekk utviklet i barndommen basert på prinsipper som forsterkning og unngåelse av ubehag. På denne måten vil selvsystemet forme barnet til å passe inn i miljøet av viktige andre. Like viktig er det at mennesker har en iboende evne til og aktivt å oppsøke positive andre for å fremme og styrke eget selv (Kohut, 1971, 1977, 1984).

John Bowlby (1988) mener at det er essensielt for barn å ha et tidlig miljø bestående av foreldre eller omsorgspersoner som fungerer som en *trygg base* eller *secure base* for utforskning. Med betegnelsen trygg base forstår jeg at foreldrene danner et miljø hvor barnet implisitt vet at foreldrene vil hjelpe, trøste og støtte om det skulle bli nødvendig. Det er ikke dermed gitt at barnet eller ungdommen bruker den trygge basen hyppig, men det virker betryggende å vite at den er der. Barn med trygg tilknytning våger seg lenger og lenger vekk fra basen med alderen, og i takt med at behovet for autonomi øker. Ofte vil barn som har en trygg base i foreldrene ta denne for gitt, derfor kan betydningen av basen bli tydelig ved tap eller sykdom hos en av foreldrene. Bowlby skrev at tidlige responser fra foreldrene fører til utvikling av visse spor eller gitte mønstre hos barnet som fører til dannelse av interne arbeidsmodeller eller *internal working models* som tjener som rettesnorer for barnets tanker, følelser, samspill og forventninger i relasjoner med andre senere i livet.

Paul Wachtel (2008) er teoretisk forankret innen feltet *relasjonell psykoanalyse* som vektlegger det kontekstuelle aspektet ved menneskelig atferd. Med relasjonell tenkning mener forfatteren at individets personlighet er under kontinuerlig påvirkning av fortidige og nåtidige mellommenneskelige relasjoner. Wachtel ser på individets miljø som grunnlag for å forstå individets psykopatologi. Han mener at psykopatologi ikke kun kan forstås som et isolert intrapsykisk fenomen, vel så viktige er individets mellommenneskelige relasjoner. Begrepet *multiple self-states* peker på et sett av komplekse konfigurasjoner av psykologisk erfaring og organisasjon. Jeg oppfatter dette fenomenet som en sammensetting av parallelle tilstander av bevissthet som aktiveres eller hemmes avhengig av personens historie og relasjonelle erfaringer forøvrig. Ulike måter å oppfatte en situasjon på beror på personens forståelse av den aktuelle situasjonen basert på tidligere erfaringer vedkommende har. Det er individets organisasjon av erfaring karakterisert blant annet ved ulike affekter og ulik tilbøyelighet til å forstå en hendelse på, som avgjør hvordan individet velger å respondere på situasjonen. Multiple selvtilstander varierer blant annet med type situasjon og relasjonserfaringer med forskjellige mennesker. Når det kommer til multiple selvtilstander ved psykopatologi

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

vektlegger denne tradisjonen i større grad de indre prosesser individet opplever og responderer på, og i mindre grad konteksten individet er i. Rasjonalen bak dette er at man tenker seg at personer som har hatt en overvekt av tidlige negative relasjoner til viktige andre, senere i livet vil være tilbøyelige til og tolke sine omgivelser i lys av egne mangelfulle og traumatiske erfaringer.

Gjennom sine utviklingspsykologiske studier utformet Lev Vygotsky (1962) blant annet det nyttige begrepet *den proksimale utviklingszone*, på engelsk kalt *zone of proximal development*. Vygotskys formidlingsmodell bygget på idèer fra en rekke forskjellige disipliner som psykologi, kunst, språk og nevrovitenskap (Lerner, 2002). Vygotskys modell fremhevet viktigheten av veiledning, imitering og modell-læring som egnede redskaper for ervervelse av kunnskap og selvstendighet (Hartmann, 1997). Vygotsky skiller mellom *aktuell nivå* for utvikling og den proksimale utviklingszone (Vygotsky, Rieber, Carton & Bruner, 1987). Aktuell nivå for utvikling er en betegnelse Vygotsky bruker for å operasjonalisere barnets prestasjon på en oppgave som er ment å samsvare med barnets kronologiske alder *uten* hjelp fra en voksen. Normalt utviklete barn vil vanligvis klare å løse oppgaver som ligger på eget alderstrinn eller litt over uten inngrep fra en voksen eller et eldre barn. Med hjelp av en voksen kan barnet potensielt løse en utfordring som ligger betydelig *over* egen mental alder. Distansen mellom barnets prestasjon på det faktiske nivå for utvikling, og nivået hvor barnet får veiledning av en kompetent annen kalles den proksimale utviklingssonen. Barnet kan imitere og dermed lære det som er tilgjengelig i dets proksimale utviklingszone (Vygotsky, Rieber, Carton & Bruner, 1987). Implisitt betyr dette at barnet kan lære det som ligger innenfor dets rekkevidde for læring. Læring vil ikke finne sted dersom utfordringen ligger utenfor dette området. Vygotsky vektla at læring gjennom imitering *ikke* er en passiv måte å tilegne seg kunnskap på, han anså derimot imitering for å være en intelligent og krevende mental prosess (Hartmann, 1997). Likeledes er ikke prosessen preget av direkte kopiering, men ferdigheten internaliseres ulikt hos forskjellige individer avhengig av egne styrker og tidligere erfaring. Et beslektet fenomen er å finne vi hos Jerome Bruner (1983, 1986) som utformet begrepet *scaffolding* som kort fortalt går ut på at en kompetent person gjennom *konkret hjelp* kan vise en mindre kompetent part hvordan en gitt utfordring løses. Gjennom scaffolding hevdet Bruner at vi erverver oss kunnskap eller ferdigheter vi tidligere ikke hadde (Hartmann, 1997).

Daniel Stern (1977) ser på barnet som grunnleggende interpersonlig av natur. Mennesket har et grunnleggende behov for kontakt med andre mennesker. Stern tenker seg at

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

det skjer et skifte i barnets indre med hensyn til hvordan omsorgspersonen fremstår. Tidlig kan relasjonen til omsorgspersonen karakteriseres som et *samspill* mellom to, senere ligger det grunnlag for hva man kan kalle et *forhold*. Teoretikeren argumenterer for at et forhold er noe mer enn et samspill i den forstand at et forhold er summen av en rekke forutgående interaksjonssekvenser. På et konseptuelt nivå er det en ulik sammensetning eller organisering av erfaring. Et viktig tegn på at et forhold foreligger mellom barnet og omsorgspersonen er at det foreligger et *vedvarende mentalt bilde* av den andre, dette danner fundamentet for senere objektkonstans skriver Stern (1977). Sterns trolig viktigste begrep i denne forbindelse er *inntoning* eller attunement (Stern, 1985). Stern skriver at det er en sterk sosial følelse å være i samhandling med andre, men det er like sterkt å være fysisk tilstede uten å være psykologisk tilstede. Stern ser på barnets erfaring med å være sammen med andre som et ledd i en prosess hvor integrering skjer, som ikke nødvendigvis har med barnets differensiering fra viktige andre å gjøre, et syn som er utbredt blant mange psykoanalytiske teoretikere som Mahler (1979) og Winnicott (1971, 1995). Barnet er sammen med en annen som regulerer dets egen selvopplevelse, den andre fungerer derfor som en *selvregulerende annen*. Å dele en aktivitet med en annen som forutsetter at barnet er i interaksjon med en annen.

Stern (1985) prøver og forstå hvordan barnet på et nonverbalt nivå kan formidle subjektiv følelse eller erfaring, og vite at denne følelsen er forstått av omsorgspersonen, for eksempel mor. Ofte vil moren uten og selv vite det uttrykke at hun har forstått barnets indre opplevelse ved og imitere barnets ansiktsuttrykk. Det er imidlertid ikke kun direkte imitasjon av barnets mimikk som gjenspeiles i morens ansikt. Sterns begrep *affekt inntoning* fanger opp nettopp denne kvaliteten ved interaksjonen. Affekt inntoning er et interpersonlig fenomen som finner sted mellom barnet og dets nærmeste omsorgsperson, når denne er inntonet på barnets følelsesverden. Begrepet rommer et aspekt ved samspillet som går hinsides imitasjon av barnets affekter i øyeblikket. Mor fanger opp og formidler følelseskvaliteten ved en delt erfaring uten å imitere denne indre tilstanden nøyaktig.

Jeg vil nå skissere viktigheten av det tidlige miljø hos Heinz Kohut. I 1971 presenterer Kohut begrepet *selvobjekt*. Nøyaktig hva legger han i betegnelsen?

”..some of the most intense narcissistic experiences relate to objects: objects, that is, which are either used in the service of the self and of the maintenance of its instinctual investment, or objects which are themselves experienced as part of the self. I shall refer to the latter as self-objects.” (Kohut, 1971, s. xiv).

Med andre ord kan selvobjekter være indre eller ytre objekter avhengig av hvilken funksjon de har for selvet, om de styrker selvet eller ikke. På den måten kan et selvobjekt være signifikante andre som foreldre, omsorgspersoner eller det kan være et kulturideal som kunst eller et fysisk objekt. Kohut (1984) skriver at selvobjekterfaringer kan sammenlignes med den oppløftende følelsen av å bli plukket opp av en sterk mor som barnet beundrer. Et selvobjekt er derfor et intrapsykisk fenomen i den forstand at det er den attribuerte mening enten bevisst eller ubevisst som er utslagsgivende (Karterud, 2000). Det viktige er at de oppfyller en selvobjektfunksjon for individet. Behovet for selvobjekter er tiltrengt livet gjennom (Kohut, 1984). Det er derfor ikke et aldersspesifikt behov som ideelt dekkes "en gang for alle". Slik jeg forstår Kohuts mest sentrale arbeider (1971, 1977, 1984) er det er mulig å hevde at de tidlige selvobjekter legger grunnlaget for valg av selvobjekter senere i livet. Et *arkaisk selvobjekt* eller et umodent selvobjekt kan sies å være ufullstendig i den forstand at den er i det begynnende stadiet i utviklingen av selvobjekter. Det er med andre ord noe som har ført til at utviklingen har stoppet opp, noe jeg kommer tilbake til nedenfor. Et selvobjekt refererer til indre erfaringer, som er en del av en psykologisk realitet, som man kan nå gjennom introspeksjon (Kohut, 1984). Selvobjekter utgjør sentrale aspekter ved barnets tidlige miljø som spiller en betydelig rolle livet gjennom. Noen steder i litteraturen beskrives selvobjekter som affektive erfaringer som selvet søker etter i håp om å bygge opp, vedlikeholde eller gjenoppta sammenheng eller koherens (Lichtenberg, Lachmann & Fosshage, 1992). Dette er i tråd med Kohuts egen beskrivelse av begrepet.

Kohut definerer sunn mental helse (1984) som evnen til å trøste seg selv, følelsen av kontinuitet i selvet over tid, en prosess som er avhengig av selvobjektets rolle i å bidra med muligheten for tilegnelse av disse kvaliteter. I sine arbeider trekker Kohut (1984) et skille mellom ulike former for psykopatologi på den ene siden, og forståelsen av sunn psykologisk utvikling på den andre siden. Han skriver at en stor del av pasienter har en problematikk som kan knyttes opp til et *defekt selv*. Det vil si et selv som er utsatt for fragmentering, svakhet eller disharmoni. Videre fastslår han at psykoanalytisk selvpsykologisk syn på psykopatologi kan spores tilbake til forstyrrelser i selv-selvobjekt prosesser tidlig i livet. Betegnelsen selv-selvobjektforhold peker tilbake på tidlig tilknytning som vanligvis finner sted mellom barnet og dets nærmeste omsorgsgivere. Dette innebærer forstyrrelser av ulik karakter som spenner fra moderat til alvorlig grad over tid mellom barnet og selvobjektene.

Slik jeg forstår Kohuts teori (1971, 1977, 1984) om selvets struktur, kan et eksempel på forstyrrelser i selv-selvobjektforholdet hos et individ være at barnets foreldre kontinuerlig

neglisjerer eller mishandler det. Likeledes kan forstyrrelser skje på et ikke fullt så dramatisk plan, eksempelvis en mor som gjennomgående inntar en kritisk og fiendtlig holdning ovenfor barnet sitt. Grunnen til at jeg skriver begge foreldrene, er at barnet *kan* få en heldig selvutvikling dersom en av partene fungerer som et godartet selvobjekt. Det vil si at det godartete selvobjektet kan til en viss grad ha en *kompenserende effekt* på det dårlige selvobjektet forutsatt at barnet identifiserer seg med, og internaliserer den gode part. Gode selvobjektfunksjoner kan med andre ord godtgjøre for dårlige selvobjektfunksjoner, som potensielt kunne resultert i et defekt selv. Kohut presiserer flere steder at det er summen av selvobjektsvikt som er avgjørende for et defekt selv. Skulle barnet bli tilført noenlunde adekvate selvobjektfunksjoner i det tidlige miljø, ligger forholdene til rette for et godt utviklet selv. Et sunt selv er en struktur som i de aller fleste tilfeller ikke er disponert for fragmentering, svakhet eller disharmoni under modning, i så fall kun for kortere perioder og heller ikke i alvorlig grad. Kohut utelukker ikke at ekstremt belastende livshendelser kan føre til fragmentering av selvet selv om det foreligger gode selvobjekterfaringer til grunn. Adekvate selvobjekterfaringer i barndommen legger med andre ord et godt fundament for individets fungering senere i livet, men beskytter ikke individet nødvendigvis fra fragmentering ved alvorlige livspåkjenninger som opphold i konsentrasjonsleir og lignende.

4. Heinz Kohuts selvpsykologi

Heinz Kohut er grunnleggeren av psykoanalytisk selvpsykologi (Karterud, 2000). Tidlig mente Kohut at hans forståelsesmåte kunne komplimentere datidens egopsykologi. Etter hvert fjernet arbeidene hans seg betydelig fra hva man anså som *mainstream* psykoanalytisk egopsykologi (Karterud, 2000). Kohut foreslo for eksempel at analytikerens skulle innta en ledigere og mer vennlig holdning ovenfor pasienten, noe som stod i strid med den klassiske psykoanalytiske terapeuts rolle som en nøytral observatør. Kohuts innfallsvinkel til forståelsen av selvets struktur tar utgangspunkt i det intrapsykiske, og i mindre grad i det interpersonlige aspektet, som for eksempel andre teoretikere som Stern (1977, 1985), Fairbairn (1956) og Horney (1939) har. Kohut var opptatt av pasientens eller analysandens fenomenologiske opplevelsesverden sett fra vedkommendes side. Samtidig er ikke fokuset hos Kohut utelukkende vendt innover mot individet, han inkluderer imidlertid i stor grad personens oppvekstmiljø i forståelsen av selvets struktur. Noen av Kohuts viktigste bidrag var antakelig begrepene *selvobjekter* og *selvobjektsvikt* (Kohut, 1971, 1977, 1984). Like viktig er det at han utviklet den *empatisk-introspektive metode* som innfallsporten til å forstå

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

analysanden. Som analytiker var Kohut opptatt av at klinisk praksis og teori stemte overens, derfor reviderte han stadig arbeidene sine når erfaringen pekte en annen retning. (Karterud, 2000). Kohuts oppfattelse av at selvet er i stadig søken etter indre sammenheng, danner fundamentet for hans teori (Karterud, 2000). Kohuts mest sentrale verk er ”*The Analysis of the Self*” (1971), ”*The Restoration of the Self*” (1977) og ”*How Does Analysis Cure?*” (1984). Etter 1977 var tiden inne for å snakke om selvets streben etter *indre sammenheng* eller *self-cohesion*. Kohut mente at mennesker med selvskader eller personlighetsskader var i stadig søken etter indre helende personlig utvikling som ikke var fullført på et tidspunkt i barndommen eller i ungdomstiden (Karterud, 2000). Jeg forstår denne prosessen som en iboende motivasjon eller drivkraft i mennesket henimot selvhelbredelse. Det blir klart i siste verk som ble utgitt posthumt, at selvpsykologien ikke lenger kan plasseres innen egopsykologien, men fremstod som en selvstendig teori om selvet.

4.1. Kohuts utvikling av termen selvet

Jeg har tidligere vært inne på hva Kohut legger i begrepet selvobjekt (s.16). Det er nå på sin plass og redegjøre for Kohuts bruk av termen *the self* eller selvet. I 1971 skriver Kohut at selvet er et innhold i det psykiske apparat, og ikke en av byggesteinene (Karterud, 1995). Selvet blir delt inn i to størrelser, den ene er psykens virksomme bestanddeler, som er den tradisjonelle inndelingen av det psykiske apparat, nemlig id, ego og superego. Den andre delen er selvet, som blir definert som et innhold i det psykiske apparat. Det er psykens virksomme bestanddeler som avgjør på hvilken måte det psykiske apparat fungerer på, men samtidig er dette også innholdet en *struktur* i det psykiske apparat (Karterud, 1995). Det vil si at det er ladet med energi fra instinktene, noe som innebærer at selvrepresentasjonene fra ulike nivåer av det psykiske apparat til sammen utgjør selvet. Selvet er i følge Kohut summen av selvrepresentasjoner (Karterud, 2005).

The self then, quite analogous to the representations of objects, is a content of the mental apparatus but is not one of its constituents, i.e., not one of the agencies of the mind (Kohut, 1971, s. xv).

Det kan kort sies at denne forståelsen av selvet ”synger bakom” i Kohuts senere verk. Definisjonen på selvet, som summen av driftsmessig ladete selvrepresentasjoner, har likevel en viss forklaringsstryke for forståelsen av kliniske fenomener.

I boken *The Restoration of the Self* (Kohut, 1977), operasjonaliserer Kohut selvet annerledes enn i 1971, beskrivelsen er også mer oppsiktsvekkende enn den gitt noen år

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

tilbake. I etterkant av *The Analysis of the Self* (1971) kom Kohut frem til at selvet og begrepene id, ego og superego er å betrakte som to separate teoretiske systemer (Karterud, 2005). Dette synet fraviker fra datidens mainstream egopsykologi, og markerer Kohuts etablering av psykoanalytisk selvpsykologi som en selvstendig gren innenfor psykoanalysen.

Selvet karakteriseres som en overordnet bipolar størrelse. Her defineres et grunnleggende kjerneselv eller *nuclear self* som forbinder selvets poler og bidrar selvet med indre koherens eller sammenheng (Karterud, 1995). Kohut skriver flere steder at selvet har ”flere lag”, selvet er altså på et teoretisk plan å forstå vertikalt så vel som et horisontalt konstrukt. Kjerneselvet forener selvets poler i dybden. Kohut skriver at kjerneselvet utgjør *hele* selvet (Kohut, 1984, s. 127). Kjerneselvet blir i følge Kohut ikke til gjennom analyse, men pasienten kan bruke terapeuten som et selvobjekt ved å styrke forsvarsmekanismer, eller å bygge opp disse dersom de ikke finnes hos individet (Kohut, 1984). Et godt utviklet kjerneselv er ikke kun passivt avhengig av det umiddelbare selvobjektmiljøet, men det strever etter å oppfylle et kjerneprogram eller *nuclear program*. Et kjerneprogram gir individet mulighet til å realisere sitt indre *egentlige* formål i livet, da gjennom virkeliggjøring i psykologisk forstand gjennom arbeid og kjærlighet (Kohut, 1984). Jeg betrakter begrepet kjerneprogram som fremtidsrettet, da det er består av kvaliteter som driver individet mot selvrealisering. Kjerneprogrammet gir individet frihet til å fullføre sin iboende plan (Kohut, 1984). Dette er betegnende for Kohuts beskrivelse av sine pasienter som streber etter indre sammenheng, og skildrer en vag følelse av meningsløshet med arbeidet og utilfredshet i nære relasjoner.

Kohut skriver at strukturen av selvet henger med individets opplevelse av indre koherens eller sammenheng, styrke og harmoni. Det kan knyttes til en følelse av å være hel, sammenhengende og vital. Med Kohuts terminologi er et sunt selv sammenhengende i rom og innehar en følelse av kontinuitet i tid (Kohut, 1971). Det er ikke en overdrivelse å hevde at psykoanalytisk selvpsykologi hviler på antagelsen om selvets søken etter indre sammenheng, kontinuitet, vitalitet og harmoni. Like sentralt er selvobjektets rolle i denne prosessen, noe jeg allerede har vært inne på. Med bakgrunn i forståelsen av selvet, ønsker jeg å rette fokus mot en vesentlig del av Kohuts teori som omhandler formasjon av psykisk struktur.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

4.2. Formasjon av psykisk struktur

Hvordan dannes psykisk struktur sett fra et psykoanalytisk selvpsykologisk perspektiv? Denne grenen innen psykoanalyse forklarer dannelse av psykisk struktur som et resultat av en rekke selv-selvobjektprosesser over tid. Med psykisk struktur mener jeg at gitte psykologiske funksjoner og strukturer blir internalisert i selvet. Forutsetningen for en sunn utvikling av selvet beror på to forhold som jeg kommer nærmere inn på nedenfor. Det er spesielt to begreper som knyttes til formasjon av psykisk struktur, disse er *optimal frustrering* og *forvandlende internalisering*.

4.2.1. Optimal frustrering

Kohut spør seg hvilke selv-selvobjektprosesser som leder til et sunt selv? Han vurderer muligheten for en totrinnsprosess som består av grunnleggende inntoning mellom selvet og selvobjektet, og et steg som kan knyttes til selvobjektsvikt. Denne prosessen kan forstås i lys av begrepet *optimal frustrering* (Kohut, 1984).

At den tidlige selv-selvobjektrelasjonen er preget av grunnleggende inntoning er avgjørende for dannelse av psykisk struktur, og mer overordnet for utviklingen av et sunt selv (Kohut, 1984). Med grunnleggende inntoning forstår jeg at den som har en selvobjektfunksjon for en annen person, som regel kan sette seg inn i selvobjektets indre verden, og i de fleste tilfeller kan respondere på en noenlunde passende måte. Denne definisjonen er nærbeslektet med Sterns (1985) begrep *attunement*. Det er nok at selvobjektfunksjonene som regel blir fylt på en adekvat måte. Sekvensen av passende inntoning, og manglende eller feilaktig inntoning, eller med Kohuts terminologi *selvobjektsvikt* eller *self-object failures* er avgjørende for utviklingen av et sunt selv. Det er essensielt for en heldig selvutvikling at selvobjektsviktene skyldes adekvat empati av en *ikke-traumatisk* karakter. Disse gjentakende selvobjektsviktene i barnets tidlige liv har to hovedimplikasjoner, nemlig at det fører til strukturtilblivelse via *forvandlende internalisering*, og at det forbereder overgangen av et selv som blir forsynt med selvobjektfunksjoner til et selv som tar over mange av disse funksjonene selv. Dersom disse selvobjektsviktene er gradvise og av en ikke-dramatisk karakter kan barnet takle skuffelsen, og det vil ikke forstyrre eller få betydelige konsekvenser for barnets dannelse av et avgrenset selv. Kohut (1984) understreker at dannelse av en solid personlighetsstruktur ikke er avhengig av et selv som erstatter selvobjektfunksjoner, det er heller med på å gi selvet *frihet* til å bruke selvobjekter for å oppfylle behov som er viktige for opprettholdelse og styrking av selvet. På denne måten vil også selvet ha frihet til å velge selvobjekter. Kohut skriver at man livet

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

gjennom er avhengig av selvobjekter, og bruker analogien om at de er som oksygenet vi puster (1984). Man blir først klar over dets funksjon ved fravær av det.

Optimal frustrering kan forklares som en tilstand hvor barnet gjennom samspill med omsorgspersonene, lærer seg å skille mellom fantasi og virkelighet. Overdreven imøtekommenhet fra foreldrenes side er ufordelaktig mener Kohut, da dette hemmer innlæringen av forskjellen mellom fantasi og virkelighet (Karterud, 2000). Dette skjer i følge Kohut ved at barnet for eksempel ved sult rekker å oppleve dette i tilstrekkelig grad, og opplever gjentatte ganger at behovet oppfylles utenfra. Med tiden vil barnet lære seg at det er forskjell mellom virkeligheten og indre opplevelser. Fantasien om brystet er noe annet enn det virkelige bryst. Hukommelsesspor har blitt opprettet. Dersom barnets behovsutsettelse blir for langvarig og av traumatisk art, vil resultatet bli at barnet blir overveldet av indre spenning.

Prosessen hvor individuering forekommer eller når utviklingen av selvet finner sted innbærer ikke at behovet for selvobjekter forsvinner (Basch, 1984). Endringen i behovet for selvobjekter tar en annen form i takt med individets modningsprosess. Ved en sunn selvutvikling vil forholdet mellom selvet og selvobjektet veksle mellom nærhet og distanse. Det er bred enighet i litteraturen om at optimal psykisk fungering er avhengig av at selvet ikke er bundet til selvobjektets fysiske tilstedeværelse (Fairbairn, 1952, Kohut, 1971, 1977, 1984). Dette er i tråd med Mahler objektkonstansteori (Mahler, 1979). Hun formulerte begrepet og prosessen hvor *separasjon og individuering* foregår, som har blitt en hjørnestein innen psykoanalytisk forståelse av barnets indre verden og utvikling. Mahler tenkte at barnet gjennom en dynamikk preget av vekslinger mellom separasjon og individuering internaliserer objektet, slik at objektets fysiske tilstedeværelse ikke er nødvendig for at barnet skal føle seg ivaretatt og oppleve følelsen av indre sammenheng. Dette er i tråd med rasjonalen bak psykoanalytisk selvpsykologi (Kohut, 1971, 1977, 1984). Et nærliggende begrep i denne sammenheng er forvandlende internalisering, som er en forutsetning for at psykisk struktur skal finne sted i selvets tidlige utvikling.

4.2.2. Forvandlende internalisering

Forvandlende internalisering eller *transmuting internalization* er et av Heinz Kohuts nøkkelbegrep, og ble introdusert i ”*The Analysis of the Self*” (1971).

En betraktning før jeg redegjør for begrepet, er Kohuts bruk av termen *narsissisme*. Forståelsen av narsissisme slik Kohut fremstiller det er ikke synonymt med forståelsen i dagens klassifikasjonssystem (ICD-10, 2007). Kohuts pasienter var ikke gjennomgripende

annerledes enn andre mennesker, det er gradforskjellene i reaksjonsmønstrene, den diffuse mangel og følelse av meningsløshet som manifesterer seg i større grad hos denne pasientgruppen enn hos andre (Karterud, 1995, 2000). Kohut fremstiller pasienter med ulike grader av personlighetspatologi i sine kliniske vignetter som han baserer sin teori på. Derfor er Kohuts teori om selvet opplevelsesnær. Kohuts typiske pasient kan beskrives som en person som over tid har hatt vansker med å finne mening med livet og mangler engasjement i arbeidet sitt, vedkommende går tidvis inn i depressive tilstander, og kan ha vansker i relasjon til viktige andre.

Forvandlende internalisering spiller en avgjørende rolle i barnets forvandling av arkaisk narsissisme. Rasjonalen bak gunstig forvandlende internalisering knyttes til prosessen hvor barn som har vokst opp under optimale selv-selvobjektforhold, gradvis kan begynne å ta over disse selvobjektfunksjonene selv. Selv-selvobjektforhold er forholdet mellom selvet, for eksempel barnet og dets selvobjekt, som kan være en viktig omsorgsperson sett fra barnets side. Dersom barnet har hatt gode selvobjekterfaringer, ligger forholdene til rette for at det kan begynne å ta over selvobjektfunksjonene som hittil er blitt tilført barnet av selvobjektet. Kohut slutter at barnet vil forsøke å opprettholde sin følelse av fullkommenhet eller *perfection*, ved å tilskrive foreldrene *idealiserende narsissisme*. Når psykologisk balanse blir forstyrret vil barnet forsøke å overføre den *arkaiske* eller umodne fullkommenhet over på selvobjektet som er den idealiserte foreldre imago (Kohut, 1971). Ved moderate tap og skuffelser forvandles foreldre imagoet til et introjekt, det vil si at et system i det psykiske apparat overtar de funksjoner som tidligere ble gjort av selvobjektet (Karterud, 2000). Når psykologisk balanse blir forstyrret, vil det psykiske apparat holde fast på en del av tapt erfaring ved å tilskrive denne til et arkaisk selvobjekt som er den idealiserte foreldre imago. Ofte er dette forelderen av det samme kjønn som barnet selv. Nå som barnet har attribuert de gode egenskapene til forelderen, vil resultatet ofte være at barnet føler seg tomt innvendig når det ikke er sammen med forelderen som har disse forestilte og ofte overdrevne egenskapene. Barnet vil derfor forsøke å opprettholde kontinuerlig kontakt med foreldre imagoet. Underforstått er denne illusjonen som barnet lever i, ikke i tråd med forelderens faktiske væremåte eller karaktertrekk forøvrig.

Ved *traumatisk tap* av det idealiserte objekt fører dette til forstyrrelser i spesifikke narissistiske sektorer av personligheten. Under ideelle forhold skjer skuffelsene gradvis, eller rettere sagt, barnet får et realistisk bilde av objektet. Dette fører til tilbaketrekking av avflatet narsissisme, som i neste rekke fører til internalisering av permanente psykologiske strukturer

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

som tar over funksjonene til det idealiserte selvobjekt. Når dette skjer brått og traumatisk på et ikke-faseadekvat tidspunkt, vil *ikke* internalisering finne sted. Kohut fremhever betydningen av det *ikke-faseadekvate* aspektet ved den mislykkede internaliseringsprosessen. Barnet danner med andre ord ikke en intern struktur eller introjekt- og psyken forblir *fiksert på et arkaisk selvobjekt* (Karterud, 1995). Begrepet arkaisk selvobjekt brukes av Kohut (1984) til å betegne en umoden eller fiksert indre struktur, hvor utviklingen har stoppet opp i et begynnende stadium av internaliseringen. Personligheten vil livet gjennom være avhengig av visse objekter fordi de mangler eller prøver å få på plass segmenter av psykisk struktur. De er med andre ord funksjoner og ikke *godartete internaliserte* objekter.

Så lenge barnet er i kontakt med foreldre imagoet med de antatt perfekte attributtene, vil det kjenne noe av fullkommenheten selv. Dette er imidlertid en høyst ustabil situasjon. Barnets fysiske og psykiske rom er i stadig utvikling, videre er det høyst sannsynlig at forelderen før eller siden vil komme til å skuffe barnet. Det er ikke fullkomment slik som barnet har trodd. Så lenge dette "sviket" har skjedd på en ikke-traumatisk måte kan barnet bære det. Dersom sviket er overveldende og av en sjokkerende karakter, vil ingen internalisering skje, og det vil finne sted en såkalt *dekateksering eller avflatning* av det idealiserende selvobjekt. Dette innebærer at behovet for en arkaisk forelder imago vil bli fiksert, og forbli i umodifisert form.

Dette behovet forsvinner ikke av seg selv. Behovet for selvobjektet vil gjøre seg gjeldende å forstyrre personen med sine arkaiske krav. Når barnet for første gang blir nødt til å ta over selvobjektfunksjoner som mor eller annen viktig person har hatt, som for eksempel å lese eventyr på kvelden, vil ubehaget ved fraværet av mor føre til en *mikrofragmentering* av selvet hos barnet. I mange tilfeller vil barnet selv finne en måte å gjenopprette den narsissistiske balanse på, her for eksempel ved å bla i boken selv. Barnet vil selv overta de funksjoner som det tidligere forventet at selvobjektet skulle utføre. Funksjonene blir en del av selvets struktur. Det vil si at de har blitt internalisert og barnet trenger ikke foreldrenes fysiske tilstedeværelse for å få dekket sine behov. Andre eksempler på funksjoner som selvet kan overta, og som dermed kan bli en del av dets struktur er evnen til å trøste - og mate seg selv.

Disse egenskapene danner grunnlaget for sunn mental helse, og er vist å ha en viktig funksjon for individets selvregulering av affekter (A. Ornstein, 2009). Denne studien fant en signifikant korrelasjon mellom god tilknytningsstil i barndommen og evnen til selvtrøst i voksen alder. Mary Ainsworth la grunnlaget for tilknytningsteorien med bakgrunn blant annet i sitt kjente eksperiment *The Strange Situation* (1978).

4.2.3. Teoretiske syn på fragmentering

Jeg tror at en nærmere forståelse av et fragmentert selv gjør Toras selvpatologi mot slutten av triologien mer begripelig. Kohut formulerte begrepet om det fragmenterte selvet. Han hentyder til at det kan dreie seg om *grader* av fragmentering (Kohut, 1971). I følge dette synet handler det ikke nødvendigvis om en enten eller tilstand. Dette temaet blir kun i liten grad berørt av Kohut, derfor vil jeg også vurdere andre relevante bidrag. Det er fruktbart å se på alvorlig karakterpatologi, og mer spesifikke defekter ved selvet. Jeg vil forsøke å belyse dette sammensatte fenomenet gjennom begrepene *mangelpatologi* (Killingmo, 1989), *identitetsdiffusjon*, *karakterpatologi* (Kernberg, 1976) og *dissosiasjon* (Anstorp, Benum & Jacobsen, 2006).

Allerede på slutten av 1800-tallet og begynnelsen av forrige århundre beskrev Pierre Janet (1907) fenomenet vi i dag kaller dissosiasjon. Anstorp et al. (2006) hevder i tråd med Janets forståelse at traumerelatert strukturell dissosiasjon er å betrakte som en mangel på integrativ kapasitet. Strukturell dissosiasjon av personligheten kan knyttes til en splittelse mellom de delene av personligheten som tar seg av den daglige fungeringen, og den delen eller deler som på ulike vis bearbeider de traumatiske minnene. Hos Anstorp og medarbeidere (2006) sees dissosiasjon i lys av relasjonstraumer. Forfatterne (Anstorp, et. al, 2006) angir begrepet *tilknytningstraumer* som et mer dekkende og konsist begrep for tidlige påkjenninger påført individet av viktige andre. Forfatterne definerer dissosiasjon som ”en svikt i evnen til å sammenfatte og personifisere skremmende opplevelser” (Anstorp et. al., 2006, s. 41). I litteraturen om dissosiasjon (f. eks. Nijenhuis, 2002) deler man personligheten i to deler, den *emosjonsstyrte delen av personligheten* (EP), som kan knyttes til forsvar, og den *tilsynelatende normale del av personligheten* (ANP), som er viet til daglig fungering. Graden av dissosiasjon mellom EP og ANP varierer, ofte vil det foreligge en del felles personifiserte, episodiske og semantiske minner. Det innebærer at personen har en viss bevissthet eller kjennskap til de ulike delene av personligheten. Det ser ut til at forskjellen i funksjonsnivå mellom ANP og EP blir stadig mindre ved mer komplekse dissosiative strukturer. Forholdet mellom EP og ANP er sammensatt og ofte er det vanskelig å skille mellom dem. Ved gjentatt, alvorlig traumatisering kan personens integrative kapasitet forstyrres. Jeg synes det er interessant at forfatterne peker på at selvet ved dissosiative tilstander kan bære preg av å være oppstykket. Selvet kan mangle en narrativ sammenheng som kan føre til forvirring om

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

identitet (Anstorp et. al., 2006). Det kan eksempelvis komme til uttrykk ved utrygghet knyttet hvilke av personlighetsdelene som opptrer i ulike sammenhenger.

En lignende forståelse finnes blant annet hos Fairbairn (1952) som fremhevet betydningen av *splitting av ego*. Fairbairn (1952) tenkte seg at ego har ulike integrerende oppgaver som å forene persepsjoner om realitet og atferd. En annen avgjørende oppgave er å skille mellom indre - og ytre virkelighet. Derfor kan splitting av ego føre til forstyrrelse i disse funksjonene, slik at det gir mening å snakke om *grader* av splitting. Han peker på tilfeller hvor splitting skjer som følge av spesielt påkjennende livshendelser eller perioder, eller tilfeller der splitting er under normale forhold.

Otto Kernberg (1976) skiller mellom to former for *karakterpatologi*. Det første er primitivt av natur, og kommer til uttrykk gjennom dissosiasjon eller splitting, mens det andre er en mer avansert form for karakterpatologi. Ved sistnevnte er fortrenkning en sentral mekanisme. Jeg skal beskrive den første varianten som gir et bilde av Toras fungering mot slutten av fortellingen. Kernberg (1976) skriver at splittingen kommer til uttrykk gjennom motstridende egotilstander som opptrer vekselvis. Det kan foreligge to separate selv som er emosjonelt adskilt fra hverandre. Individet kan ha en fornemmelse om begge selvtilstandene, og huske å ha vært i en annen tilstand enn den nåværende. Kernberg anser splitting for ikke bare å være en defekt ved ego, men også å være en aktiv forsvarsmekanisme som kan ha en angstregulerende funksjon ved påkjenninger. Kernberg knytter fenomenet splitting opp mot alvorlig patologi i objektrelasjoner. Likeledes foreligger det mangel på integrering av selvrepresentasjoner som gjenspeiles ved fravær av et samlet selvkonsept. Mangelfull integrering av selvrepresentasjoner vil si at individet ikke har internalisert et indre bilde av tidlige objektrelasjoner. Dette synet ligner på Kohuts (1971, 1977, 1984) beskrivelse av fenomenet *forvandlende internalisering* som jeg allerede har vært inne på. Individets indre verden består av personer som er overdrevne i en eller annen forstand. Heller ikke representasjonene av andre er integrert i tilstrekkelig grad for å danne en helhetlig internalisert objektrepresentasjon. Fravær av internaliserte objektrepresentasjoner, samt et manglende stabilt selv bidrar til tilstanden man kan kalle *identitetsdiffusjon* (Erikson, 1992). Det underliggende er at det er mangel på integrering av ego.

Killingmo (1989, 1994) skiller mellom *intrasystemisk* – og *intersystemisk* konflikt i individet. Forfatteren skriver at mangelpatologi i motsetning til konfliktpatologi, kjennetegnes av intrasystemisk svikt i ego. En intrasystemisk konflikt er en konflikt *innad* i hver av de ulike struktursystemer, id, ego og superego. Mens en intersystemisk konflikt på et teoretisk

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

plan er mellom de forskjellige struktursystemene. Killingmo peker på at strukturelle endringer i ego blant annet består i modifisering av forsvarsmekanismer. Toras selvpatologi er karakterisert av en intrasystemisk svikt som kommer til uttrykk gjennom identitetsdiffusjon, splitting og vansker med å knytte emosjonelle bånd til andre. Det har med andre ord skjedd forstyrrelser under utvikling av egostruktur (Killingmo, 1989).

Felles for disse bidragene er forståelsen av selvet som bestående av flere komponenter, og at mangelfulle eller skadelige tidlige relasjoner er med på å forklare at selvoppfattelsen kan bli fragmentert eller oppstykket som et resultat av gjentatte traumer i barndommen. Jeg forstår fenomenet dissosiasjon som en psykologisk forsvarsmekanisme som på tidspunktet muliggjorde en delvis psykologisk unnslippelse av en pinefull situasjon. Denne mestringsstrategien som var fordelaktig på daværende tidspunkt, vil i dag, når individet er utenfor fare, skape problemer i hverdagen.

5. En analyse av hovedpersonen Tora

Jeg vil først redegjøre for hva jeg mener er psykologisk relevant og iøynefallende i triologien. Jeg synes det er nyttig å se på Toras selvoppfattelse og sårbare selv i psykoanalytisk selvpsykologisk forstand i lys av hennes tidlige relasjoner. Jeg anser den ekstreme endringen i relasjonen mellom mor og datter gjennom triologiens forløp til å være meget sentralt. Jeg vil også se på effekten av tap av et godartet selvobjekt (Rakel) på Toras psykologiske fungering mot triologiens avslutning. Med bakgrunn i dette er det ønskelig å begynne analysen med å gi et innblikk i relasjonen mellom Tora og moren i hver av romanene for seg. Jeg vil først illustrere hvordan Toras selvopplevelse kommer frem i romanene.

5.1 Toras ikke-koherente og ikke vitale selv

For å få et innblikk i Toras selvopplevelse, og hennes senere fragmenterte selv er det nærliggende å ta flere forhold i betraktning. Jeg synes det er relevant å iaktta betydningen av de gjentatte seksuelle overgrepene påført henne av en nær omsorgsperson. Fokuset her blir først og fremst å se på effekten av at de seksuelle overgrepene skjer i et mangelfullt selvobjektmiljø i forhold til den primære omsorgsperson, Ingrid. Også av interesse er å vurdere årsaken til at Rakels død får en slik dramatisk følge for Toras psykiske fungering. Men først vil jeg vise hvordan Toras selvopplevelse som ødelagt og følelsen av at hun føler seg død innvendig gjennomsyrrer triologien.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

- Æ kjenne mæ – mæ ødelagt. Liksom død på et vis (Wassmo, 1986, s. 63).

Et annet sted står det;

Legge tanke til tanke. Mg til Mg. Fag til fag. Fylle hodet med slikt som aldri gjorde henne riktig glad eller riktig fortvilet. Som gjorde henne i stand til å sanse at teen var for var for å drikkes. At øynene var blitt trette av å lese. At hun måtte tenne lyset. At hun måtte smøre vaselin i munnviken fordi leppene sprakk. At hun var sulten og at det var klokt å ta en skive brød før hun satte seg til skrivebordet. At hun måtte på do (Wassmo, 1986, s. 79-80).

Jeg får følelsen av at Tora kommer seg gjennom dagen på mekanisk vis. Hun vil unngå de intense følelsene som kan gi henne følelsen av å være levende. Det er innlysende at Toras selv er ikke-koherent og ikke-vitalt. Toras indre opplevelse som ikke-vital og ikke-sammenhengende blir mer forståelig når man tar selvobjektmiljøet hennes i betraktning. Tora blir sjeldent bekreftet eller sett av signifikante andre. Moren styrker av ulike grunner ikke hennes selv gjennom selvobjektfunksjoner som å trøste og anerkjenne henne (Kohut, 1971, 1977, 1984). På sett og vis ser hun på seg selv gjennom morens øyne, og hun liker ikke det hun ser. Ut fra relasjonsmønsteret mellom mor og datter er det tenkelig at Ingrid ikke betraktet datteren med ”glimt i øyet” (1971, s. 116) som det beskrives av Kohut. Han fremhever viktigheten av det han kaller *the gleam in the mother's eyes* som gjenspeiler en tidlig prosess i barnets utvikling hvor moren bekrefter dets selvtilit og uttrykk for glede gjennom en spesiell form for øyenkontakt. Det som i stor grad forstyrrer Toras selvutvikling i relasjonen til moren, er Ingrids manglende evne til å *se* datteren i tilstrekkelig grad. Hadde Ingrid hatt et nærmere forhold til datteren ville hun trolig ha lagt merke til hvor ødeleggende Henrik var for datteren, og hadde trolig beskyttet henne fra ham. Jeg tenker at Ingrid av ulike grunner ikke *så*, eller *ville* se at Henrik brukte makt for å misbruke Tora seksuelt. I første bok er det et avsnitt som gir meg inntrykk av at Ingrid kanskje mistenker noe. I avsnittet under kommer Henrik full hjem midt på natta og velter noen tallerkener. Han skjærer seg i ansiktet og trenger hjelp. Ingrid er på jobb, så Tora hjelper ham opp og vasker vekk blodet. Det er i denne forfatningen Ingrid finner dem.

Da ble døra til gangen åpnet, og Ingrid stod der. Øynene var to mørke råker i en grå-hvit fjordis. Det var som om Tora skrumpet sammen under blikket. Hele rommet gynget lett. Hun skjønnte at mamma *så* dem: Henrik og henne. Hun så seg selv og Henrik gå i oppløsning foran moras øyne. Som sprengte såpebobler ut gjennom kjøkkenvinduet. I stort fall, vektløst og uten verdi.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Mamma var Gud som så dem. Mamma var presten eller lærerinna. Mamma var mamma – som SÅ! Tora var skyldig. Hun var inne i Henriks bilde, hun var fanget inn i Henriks styrke. Hun var fortapt (..) – Det e altså slik det e her når en stakkar e på arbeid? (Wassmo, 1981, s. 7-8).

Jeg lurer på om utdraget handler om noe mer enn at Ingrid oppdager at Henrik er full og trenger hjelp av Tora. Det virker som om denne hendelsen bekrefter en mistanke i henne om at noe av en seksuell karakter foregår mellom ektefellen hennes og datteren hennes. Grunnen til at jeg tenker det, er at det er ingen hemmelighet at Henrik ofte kommer full hjem. Etter min oppfatning, er det skambelagte som skildres i utdraget et uttrykk for en uutalt mistanke Ingrid har. I spekteret av ubehagelige følelser Tora ofte kjenner på, er antagelig denne stunden preget av intens frykt, skam og ydmykelse over å ha blitt avslørt foran morens øyne.

Tora hadde i mange år ingen å dele byrden av overgrepene med. Frem til Rakel dukker opp hos henne på Breiland, hadde hun ikke hatt muligheten til å skape en narrativ om det som hendte. Med Rakel kan hun dele tankene og følelsene sine, og bli forstått. Dette danner bakgrunnen for min analyse. Med tanke på at relasjonen mellom Tora og Ingrid endrer seg dramatisk gjennom triologens forløp, ønsker jeg å utdype utviklingen av relasjonen i hver av bøkene for seg. Det vil likevel være en hovedvekt på siste roman i triologien.

5.2. "Huset med den blinde glassveranda"

Herbjørg Wassmo gir ingen hint om tidspunktet for når Henrik kom inn i Ingrid og Toras liv, og heller ikke hvorledes han og Ingrid ble et par. Mest sannsynlig hadde Ingrid og Tora noen år sammen uten Henrik. Triologien skildrer livet i Nord-Norge i etterkrigsårene, og det er mulig at Ingrid med sin bakgrunn som ugift alenemor, valgte Henrik fordi hun ikke lenger kunne velge fra "øverste hylle". En lignende skjebne i norsk skjønnlitteratur er å spore i Lars Saabye Christensens roman "Halvbroren". I romanen som skildrer samme tidsepoke, beskrives det at en ugift kvinne med barn utenfor ekteskapet senere giftet seg med en meget usympatisk mann, en hun trolig under ideelle forhold ikke hadde valgt som ektefelle. Man kan spekulere i om det allerede fra begynnelsen av forelå en slags maktubalanse i forholdet mellom Henrik og Ingrid.

Wassmo (1981, 1983, 1986) skriver minimalt om Ingrid og Rakels foreldre. Leseren får derfor lite informasjon om søstrenes oppvekst. I denne sammenheng er Ingrids tidlige leveår og relasjoner til signifikante andre av spesiell interesse. Fra et dialektisk perspektiv er familiedynamikken innad i familien, og også på tvers av generasjoner av betydning for forståelse av hvilke relasjonsmønstre som overføres til kommende generasjon (Schibbye,

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

2002). Fra dette ståstedet gir det mening å tenke at alle individer har med seg en ”psykisk arv” fra egne foreldre, som er en sammensetning blant annet av relasjonelle væremåter og indre strukturer.

I ”Huset med den blinde glassveranda” lengter Tora etter å være sammen med moren, og hun ønsker å dele egne følelser, og ikke minst redsler med Ingrid. Jeg oppfatter at Tora i tillegg til å ville dele egne følelser med Ingrid, også er interessert i å vite hva moren føler. Men Tora blir stadigvis avvist av moren ved forsøk på å få kontakt med henne. Avvisningene uttrykkes på ulike måter, for eksempel at Ingrid er vanskelig å få kontakt med, eller at hun påpeker noe Tora gjør feil eller for mye av. Jeg fikk inntrykk av at Ingrid ikke er en Tora kan løpe til når hun føler behovet. Med Bowlbys (1988) terminologi fungerer ikke Ingrid som en *trygg base* for datteren sin. I romanen fremstår Ingrid som en hardtarbeidende, innadvent, og til tider kald person. Leseren får begrenset innsyn i hennes tanker og følelser, og bare i liten grad indirekte gjennom hennes atferd. Ingrid har en væremåte som kan beskrives ved *lært hjelpløshet* (Hernández & Carrillo, 2010). Hun kan ikke forestille seg at hun aktivt kan påvirke sin egen situasjon til det bedre. Her er en passasje som belyser dette.

Noen ganger så Ingrid på sin egen situasjon. Utenfra. Den vokste som et svart hav og slo sammen over hodet på henne. Mens hun sto og så på uten å kunne gjøre noe (Wassmo, 1983, s. 141).

Det virker som om hun har resignert, og er uten håp. Mye tyder på at hun fortsatt føler skam knyttet til måten hun ble behandlet på av folk fra Været når det kom frem at hun fikk Tora med en tysk soldat.

På lyngmoene sto altså ungdomshuset. Det var en del av krigen det også.

Der hadde de engang klippet mammas hår av helt inntil den melkehvite hodebunnen.

Tora hadde hørt om det på mange måter og av mange munn. Men hun hadde satt mest lit til Sols historie: De hadde klippet av mora håret fordi Tora var født i krigen.

Tora tenkte likevel at det var fordi de var misunnelige på mamma. For hun kunne godt se at det nye håret også var usedvanlig mørkt og tykt. Hun hadde det vakreste håret i hele Været (Wassmo, 1981, s. 31).

Det virker som om Tora ikke forstår eller vil forstå det som hendte moren, og hun tilskriver hendelsen til de andres misunnelse ovenfor moren. Toras forståelse er også delvis et uttrykk for hennes begrensede refleksjonsevne på grunn av sin unge alder i første roman (Piaget, 1977). Noen ganger er Ingrid og Tora alene hjemme uten Henrik. Jeg synes at dette er et eksempel på en gylden anledning Ingrid kunne ha utnyttet for å komme nærmere Tora uten

Henriks trykkende tilstedeværelse. Men stunden med datteren preges av kritikk og uvennlighet som holder Tora på psykologisk avstand. Utdraget nedenfor er betegnende for samhandlingen mellom mor og datter under Toras oppvekst, og kan sees på som en opplevelsesnær beskrivelse av begrepet *emosjonell misbruk* (s. 16).

- Sitt ikkje slik, sa mora. – Det e ekkelt at folk slikka på fingran når de spis!
Tora bøyd hodet og sluttet å slikke opp sukkeret. Der kom en knute i magen og den nye brødskiva som ble rakt henne var så altfor stor. Hun kjente seg så elendig at hun ikke visste annen råd enn å smile til mora enda en gang. Men det ble ikke ordentlig og mora så det ikke heller, for hun hadde snudd seg mot benken igjen for å rydde bort maten. Etter en stund gikk Ingrid bort til bordet der hun hadde symaskinen. Alltid med ryggen til. Tora kjente det tomt. Det var som om mammas rygg hele tiden var uvenner med henne.
- Skal æ kok dæ kaffe, mamma? Sa Tora prøvende etter en stund (Wassmo, 1981, s. 41).

Ingrid irettesetter til stadighet datteren. Tora føler seg fysisk dårlig og smiler nervøst til moren. Hun fremstår som klosset når hun prøver å gjøre det godt igjen med moren. Det virker som om dette er en typisk samhandling mellom mor og datter. Tora forsøker å gjøre moren til lags ved og tilby kaffe. Jeg får tanker om at Toras forsøk på å reparere relasjonen til moren ser ut til å ha fungert tidligere under lignende omstendigheter. Ved lesing av romanene om Tora, og spesielt første bok (Wassmo, 1981), får jeg inntrykk av at det skal lite til før Ingrid blir irritert, og hennes rygg blir ”uvenner” med Tora.

Tora tviholder på fliken av den gode selvobjektfunksjon (Kohut, 1971, 1977, 1984) eller tilknytning (Bowlby, 1988) som hun kan finne hos moren. Det er gjort forskning (Rygaard, 2006) på barns tilknytning som tyder på at barn ved fravær av gode tilknytningspersoner henvender seg til direkte skadelige tilknytningspersoner. Ofte vil barn som har skadelige tilknytningspersoner oppsøke disse, noe som kan ha sammenheng med at gode omsorgspersoner ikke er tilgjengelige. Tilknytningspersonen som på ulike måter skader barnet, det være seg emosjonelt, seksuelt eller fysisk, vil i mange tilfeller være den samme som barnet er avhengig av for å overleve (Anstorp et. al., 2006). Dersom barnet har noen positive følelser ovenfor den skadelige omsorgspersonen må det finne en måte å splitte vekk det som oppleves som ubehagelig. Det er to uforenlige handlingssystemer som er involvert og som kommer i konflikt med hverandre. Disse biologiske systemene er knyttet til fare og tilknytning. Det er umulig å føre disse sammen eller å integrere dem. Dissosiasjon kan betraktes som en måte å takle en uopphørlig konflikt på (Anstorp et. al., 2006).

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Toras følelser ovenfor moren er komplekse. Her er en beskrivelse av hva Tora føler når hun sammenligner moren og tante Rakel.

Tora hadde sittet under dyna og sett på de to kvinnene. Hun kunne ikke hjelpe for at hun kjente mere glede når hun så på tante enn når hun så på mamma.

Så hun på mora – arbeidet det seg en klump fra magen og helt opp i halsen. En slags ynke. Det gjorde henne rådvill og utrygg. Slik ble det til at Tora måtte leve med utryggheten, for mora var ikke til å komme forbi. Men fant jentungen en smule trygghet på veien, så plukket hun den opp med varsomme hender – og visste at den bare var til låns en time eller to (Wassmo, 1981, s. 66-67).

Tora føler seg tryggere med tante Rakel, og hun kjenner på følelsen av glede når hun tenker på henne. Den gryende fornemmelsen av at hun kanskje holder Rakel høyere enn sin egen mor vekker antageligvis skyldfølelse hos Tora. Det er meget sannsynlig at Toras selvutvikling hadde hatt et langt mer fordelaktig forløp om hun hadde bodd sammen med Rakel og Simon, eller om de hadde hatt en større plass i livet hennes. Fraværet av gode opplevelser mellom Ingrid og Tora, samt Ingrids gjennomgripende kritiske holdning til datteren er foruroligende. Ofte føler Tora at hun ikke må bry moren med å være tilstede, eller at hun må vente til moren er i et ”godt lune”. Det er enkelt å forestille seg at det er både trist og vondt for et barn og bestandig bli avvist av sin mor. Fortelleren uttrykker at Tora har blitt vant til utryggheten hun får gjennom morens væremåte.

Det iøynefallende ved relasjonen er *mangelen* på adekvat emosjonell stimulering fra moren, som manifesterer seg ved Ingrids væremåte ovenfor Tora. Det er noe hun *ikke gjør* eller gjør for lite av, og ikke nødvendigvis noe Ingrid aktivt går inn for slik man kan tolke Henriks atferd. Videre er det noe Ingrid også *gjør direkte* som skader datteren, det er den gjennomgripende negative og kritiske holdningen hun inntar i forhold til Tora. Jeg vil likevel påpeke at Ingrid tidvis kan reagere noenlunde adekvat på Toras emosjonelle behov, men at det er en klar hovedvekt av tilfeller hvor hun ikke gjør det. Ingrids gjennomgående kritiske væremåte kan neppe ha en god effekt for utviklingen av et selv hos Tora. Det er summen av disse svikene eller manglene over tid som er avgjørende for dannelsen av et ikke-vitalt, fragmentert og ikke-koherent selv (Kohut, 1971, 1977, 1984). Wassmo (1981, 1983, 1986) gir leseren innblikk i Toras intrapsyriske verden over tid, og blant annet hennes relasjon til moren opp gjennom oppveksten. På den måten får leseren innblikk i nyansene og endringene i relasjonen mellom mor og datter. Selvobjektsviket fremstår, ikke som et enkeltstående tilfelle av manglende inntonning på den andres følelser, men en sekvens av slike gjennom flere år (Kohut, 1971, 1977, 1984).

Interaksjonen mellom Ingrid og Tora er preget av at det fra Ingrids side er noe hun ikke makter å gi i forholdet til datteren. Slik jeg ser det føler Ingrid i rollen som mor avmakt. Det er noe hun ikke evner å gi datteren når det kommer til gode opplevelser og adekvat emosjonell inntoning. Jeg får tanker om at Ingrid selv ikke har hatt nok slike erfaringer med egen mor i oppveksten. Det blir derfor vanskelig, og kanskje unaturlig for henne å imitere noe hun selv ikke har opplevd (Bandura, 1977). Et relevant fenomen som gjenspeiler et aspekt ved kompleksiteten mellom Ingrid og Tora er *relasjonell skjema* (Stevens, Muran & Safran, 2003). Rasjonalen bak begrepet er at barnet i samspill med signifikante andre lærer hvilke handlinger og emosjoner som leder til sterkere relasjonelle bånd, og hvilke som fører til at relasjonen blir svekket. Barn med god tilknytning utvikler en fleksibilitet i å uttrykke et spekter av emosjonelle tilstander. Denne egenskapen er fordelaktig ved dannelse og opprettholdelse av relasjoner senere i livet. Hos noen individer vil tidlige erfaringer forstyrre utviklingen av spekteret av emosjonelle responser, noe som fører til ufleksibilitet og rigiditet i å uttrykke følelser. Jeg lurer på om dette kan være tilfellet for Ingrid.

5.2.1. "Det stumme rommet"

I andre roman (Wassmo, 1983) skildres først og fremst Toras følelser ovenfor Ingrid. Enkelte steder får leseren innblikk i Ingrids følelser. Henrik soner dommen for brannstiftelse på Simons bruk. Under skildres Toras usikkerhet rundt hvor hun følelsesmessig har moren denne dagen. Moren er vanligvis av få ord og lite kontaktsøkende.

I dag ville hun være snill, for hun visste ikke hvordan Ingrid ville se ut i ansiktet når hun kom hjem. Det visste hun alltid ellers. Mora var den samme alltid. Særlig nå som *han* var borte. Det hadde vært ens i mange uker. Grått, men velsignet rolig. Ingen harde ord eller sky, engstelig lytting etter skrittene *hans* i trappa (Wassmo, 1983, s. 25, hennes uthevelser).

I dette legger jeg at Tora trøster seg med at den grå tilværelsen i det minste er trygg og forutsigbar. En studie (Donalek, 2001) bekrefter tendensen til at mødre av jenter utsatt for incest på ulike måter finner det vanskelig å kommunisere åpent. Likevel er det åpenbart at Tora foretrekker den vanskelige relasjonen med moren fremfor den traumatiserende relasjonen med Henrik. På et plan kommer Ingrid bedre ut av en sammenligning med Henrik, da han gjentatte ganger direkte, og med vilje, misbruker Tora både fysisk og seksuelt. Jeg tror at mangelfulle omsorgsfunksjoner er vanskeligere å oppdage sammenlignet med direkte skadelige atferdsmønstre hos tilknytningsspersonen. Når Tora i ettertid trekker paralleller mellom moren og tanten, stilles Ingrid for alvor i et særdeles ufordelaktig lys. På det

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

tidspunktet har Tora begrenset innsikt i at relasjonen til moren er anstrengt. Jeg tror at Tora får økt forståelse i dette når hun får fysisk avstand til moren når hun flytter til Breiland. En annen refleksjon er at Tora sannsynligvis ikke kjenner til noen gode selv-selvobjektrelasjoner mellom mor og datter, for eksempel fra egne venneforhold, som hun kan trekke paralleller fra. Tora har ingen å sammenligne seg og moren med, og skjønner derfor ikke hvor skadelig moren er for henne.

Ingrid og Tora er alene hjemme denne julen, og får i den anledning en invitasjon fra Rakel og Simon om å feire jul på Bekkejordet. Ingrid bestemmer seg for å bli hjemme. Wassmo (1983) skildrer skuffelsen og skammen Tora føler i passasjen under.

Ingrid og Tora hadde feiret jul hos seg selv. Tora hadde lengtet etter at mora skulle si at hun hadde tatt i mot invitasjonen fra Rakel. Å feire jul på Bekkejordet! Men Ingrid sa ingenting. Hun hadde gjort forberedelsene som vanlig.

Tora hadde skammet seg. Men det var hun vant til. Skuffelsen bet verst, salt og vond, da hun sto ved kammersvinduet etter at kvelden var forbi og ingenting mere var å håpe på (Wassmo, 1983, s. 63).

Forfatteren skildrer på en særdeles god måte hvordan det er for Tora og bli frarøvet gleden av Rakel og Simons selskap på julaften. Ingrid diskuterer ikke beslutningen med Tora, og det er heller ingen innlysende grunn til at hun takker nei. Det virker antakelig ubegripelig og urettferdig på Tora at de ikke kan feire jul på Bekkejordet selv når Henrik er borte. Det skildres at relasjonen mellom Tora og moren blir en anelse bedre under Henriks fravær. Det er noe med Henriks tilstedeværelse som hemmer relasjonen mellom mor og datter.

Så hadde det nye livet hennes begynt. En vilje til å sope rent over alt, kvitte seg med alt det gamle. Mamma hadde kommet nærmere. Skritt for skritt. Hadde smilt av og til. De hadde sittet ved kjøkkenbordet og pratet om mange ting – og mamma hadde smilt! (Wassmo, 1983, s. 122).

Jeg får inntrykk av at Tora må være på stadig vakt i relasjonen til moren. Tora har opp gjennom årene erfart at innfallsporten til morens følelsesliv, først og fremst er gjennom tolkning av hennes atferd. Leseren forstår implisitt at Tora ikke kan spørre moren direkte. Det er likevel tegn til at forholdet mellom dem ikke har vært så godt på lenge. Et lite håp kan skimtes for Tora og Ingrids relasjon under Henriks fravær. En dag dukker Henrik uventet opp, han har sonet ferdig dommen. Noen dager etter hjemkomsten voldtår han Tora på nytt.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Han ofret et par dunk med den friske knyttneven og et godt grep om halsen hennes. Så lå hun stille. Hadde greid å forlate den forhatte kroppen sin denne gangen også. Likevel kjente hun det alt sammen. Sansene lå utenfor kroppen og forblødde mens øynene stirret blindt opp i den lyse himmelen. Hun trøstet seg ynkelig ved tanken på at det ikke ville ta så lang tid bare hun lå i ro (Wassmo, 1983, s. 166, min uthevelse).

I forkant av overgrepet hadde Tora så vidt begynt å kjenne på at livet gikk hennes vei, og at tilværelsen uten Henrik var lystbetont, og ikke bare tålelig. I passasjen ovenfor beskrives det siste overgrepet, som var det verste ved at det var mest uforutsigbare, og fordi det resulterte i graviditet. Her får leseren et inngående innblikk på hvordan Tora takler overgrepene påført henne av Henrik. Dette er en opplevelsesnær beskrivelse av fenomenet dissosiasjon (Anstorp et al., 2006) som jeg har beskrevet ovenfor. Det gir mening å tenke på at kroniske tilfeller av overgrep og dissosiasjon hos Tora er å anse som forløpere til hennes senere fragmenterte sinn, noe jeg kommer tilbake til.

Tora holder svangerskapet, fødselen og senere begravelsen av spedbarnet skjult for alle, inkludert moren. Om barnet var dødfødt eller om Tora i sin desperasjon drepte det er uavklart. I sin tolkning trekker Hartmann (2004) frem et fellestrekk ved flere av Ibsens kvinnelige skikkelser, nemlig at de er morløse. Hartmann (2004) peker på at kvinner som ikke har mottatt adekvat omsorg fra en morsfigur vil oppleve intimitet og seksualitet som høyst truende på deres psykiske fungering. Disse kvinnene har psykiske strukturer som er skjøre, og blir lett overveldet av de forventinger som følger med morsrollen. Et sted i siste roman (Wassmo, 1986) blir Toras tanker om morsrollen tydelig, og i denne sammenheng morens evne til å fungere i rollen som mor.

- Ingen kan *være* mor. Det e ikkje nokka en kan *være* (..) Du kan ikkje vær ei mor, når du ikkje e nokka for egen del (s. 218-219).

I en viss forstand kan man trekke paralleller mellom Ibsens morløse kvinner og Tora som på et metaforisk plan er morløs. Tora har heller ikke mottatt den omsorg man forventer av en mor. Jeg får tanker om at det er en av grunnene til at hun blir overveldet av graviditeten. Det er mulig at Tora i tiden hun var gravid følte på den kommende morsrollen, og fikk innsikt i hva Ingrid ikke mestret som mor. I likhet med kvinneskikkelsen Hedda i et av Ibsens verker, benekter også Tora graviditeten. Under hele svangerskapet gjemmer hun seg bak store gensere og isolerer seg fra andre så mye som mulig. Slik jeg ser det, valgte hun å holde graviditeten skjult, ikke kun på grunn av tabuet knyttet til at barnet er et resultat av incest, men også fordi hun benektet og i det hele tatt være gravid. Etter fødselen skildres det gjentatte

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

ganger at Tora har fått tilbake sin kropp. Jeg tolker det dit hen at Tora ikke følte noen tilknytning til barnet hun bar på, og at kroppen hennes under svangerskapet var fremmed for henne.

Tora hadde fått kroppen sin igjen. Den kom tilbake mens hun pakket de gamle klærne sine ut av pappkofferten for å henge dem i klesskapet på gangen (Wassmo, 1986, s. 74)

Jeg tror det siste overgrepet, med de følger det fikk, er med på å øke avstanden mellom mor og datter ytterligere. I en incestuøs familiesetting er det viktig å vurdere den direkte skaden påført individet av overgriperen, men også av betydning er den indirekte effekten av og konsekvensen av en manglende morsrolle. Den nære relasjonen til Rakel fører muligens til mer distanse mellom Tora og Ingrid. Jeg tror dette kan ha noe å gjøre med at Rakel er å anse som motstykket til søsteren sin. Flere steder kommer det frem hvor forferdelig ensom Tora kjenner seg i verden. Samtidig ønsker hun å ha kontakt med andre, men hun våger ikke fordi hun av erfaring har lært at mennesker kan volde henne smerte, og rive ned selvet hennes.

Noen ganger lengtet hun etter menneskene. Men hun visste hvor farlig det var. Hun måtte ikke miste mere av seg selv. Måtte vokte det hun hadde. Bygge opp (Wassmo, 1986, s. 79).

Toras oppvekst har vært med på å forstyrre en grunnleggende antagelse om livet, (Janoff-Bulman, 1992) om at verden er et godt sted å være i. Det er av betydning at man har en oppfatning om at de aller fleste mennesker i bunn og grunn er gode. Jeg tenker at de tre grunnleggende antagelsene Janoff-Bulman (1992) postulerer er forutsetninger for at individet skal kunne leve et meningsfylt og uinnskrenket liv. Janoff-Bulmans to gjenværende fundamentale antagelser omhandler individets forståelse av seg selv som verdig, og at verden eller tilværelsen er betydningsfull. Jeg er usikker på om Tora med sin gjennomgripende vanskelige oppvekst har blitt tilført noen positiv oppfattelse av de fundamentale forutsetningene om verden. Det er som om Tora møter omverdenen med knuste forutsetninger.

I de to kommende utdragene kommer noe av kompleksiteten i relasjonen mellom mor og datter frem. Utdragene trekker frem ulike aspekter ved den innfløkte relasjonen, som Toras stadige forsøk på å nå moren, og Toras selvoppfattelse i lys av relasjonen til Ingrid, for å nevne noen.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Det var ikke slik hun skulle tenke. For mora var ikke glad, visst. Det var så tomt rundt øynene hennes, støtt. En underlig blekhet. Uro og omsorg for alle ting. Tora prøvde å avlaste henne der hun kunne. Det var som om hele Toras liv var avhengig av at mora stod opp om morgenen uten denne tomme minen.

Men det skjedde ikke. Og Tora så at mora best kunne greie dagene når ingen sa eller spurte eller undret seg over noe (Wassmo, 1983, s. 92).

Hun følte ynke for mora. Det kjentes avskyelig. For hver gang hun hadde hørt ting om mora eller sett henne i situasjoner der hun måtte ynke henne, så mistet hun noe av seg selv (..) det ble så nakent mellom dem. Uutholdelig nakent. Tora kjente det som om hun holdt på å slite skinnen av mor si. Men det var nødvendig. Hun kunne ikke greie å gå slik alene lenger. Ble klar over at hun lenge hadde ønsket en anledning til å tvinge mora til å vise ansiktet sitt. Til å se, gi et tegn på at hun hadde sett henne. Men det var så skremmende. Ingen visste hvordan det kom til å bli etterpå. I morgen. Alle var nødt til å tenke på at det de gjorde i dag ville forme morgendagen (Wassmo, 1983, s. 132 min uthevelse).

Tora har skjønnet at hun ikke må bry moren sin med ting som ikke er rent praktiske av natur. Den unge jenta opplever ofte moren i ynkelige situasjoner, og ved hver anledning føles det som om hun mister litt av seg selv. Det er en sterk beskrivelse. Tora ser at moren er trist, og hun forsøker å hjelpe henne der hun kan. Hennes stadige forsøk på å blidgjøre moren når ikke frem hos Ingrid. Hun opplever at det beste er å gi Ingrid rom til å være i fred. Dette går på bekostning av hennes eget følelsesliv og behov for å bli sett av sin nærmeste tilknytingsperson. Tora har lært at følelser er farlige og truende, og at de kan øke uvissheten om hvordan morgendagen blir. I den neste passasjen forsøker ikke Tora å legge skjul på at hun ikke vil at Henrik skal komme hjem etter at han har sonet fengselsstraffen. Hun vet hun at kan la være å si noe for å skåne morens følelser, men hun gjør det ikke.

Likevel en herlig trass. En slags hevn for at mora alltid valgte ham. Fordi hun hadde tatt på seg den strenge stemmen og fått henne til å gå ned på kaia. Enda hun godt visste at det pinte Tora mere enn noe. At hun skulle stå der som en jentunge og vente på den mest forhatte. Det mol i tankene hennes – hele dagen. Og midt i det hele sto det et sår og ville ikke lindres. For mora gikk omkring og så ingen (Wassmo, 1983, s. 140).

Her anskueliggjør Wassmo på en glimrende måte hvordan det er å være så fryktelig ensom og ikke bli sett.

5.2.2. "Hudløs himmel"

I siste roman i triologien om Tora skjer det et betydelig skifte i måten Tora tenker om relasjonen til Ingrid på, og også måten hun tilnærmer seg moren. Fra Ingrids hold skjer det en endring ved at hun nå sterkt ønsker å være sammen med datteren. Tora ønsker ikke å ha mer kontakt med moren enn hun ser seg nødt til. I avsnittet nedenfor bestemmer Tora seg for ikke å dra til Øya mer.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Ennå hadde hun ikke åpnet brevet fra Ingrid. Hun ville aldri mere til Øya, bestemte hun. Tygget de sirlige brødsnivene og tenkte det om og om igjen. (...) Hvorfor satt hun her og leste dette brevet? Det hadde ingen ting med henne å gjøre. Hun verken ville eller kunne nå denne Ingrid (Wassmo, 1986, s. 20).

Mange ganger kommer det frem at Tora ikke lenger opplever noe følelsesmessig bånd til moren. Hun gruer seg til å motta og sende brev til moren. Tora ergrer seg over og Ingrids vesen. I brevene skriver Ingrid om trivielle eller praktiske ting og aldri om følelsene sine. I økende grad forsøker Ingrid å oppnå kontakt med datteren i siste roman. Hun sender ofte brev til Tora eller ringer henne for å overtale henne til å komme hjem i feriene. Selv om Ingrid har en sterk følelse av at forholdet mellom henne og datteren ikke er tilfredsstillende, forsøker hun ikke aktivt å ta tak i denne. Under beskrives Toras følelser knyttet til brevene hun får fra Ingrid. De er ikke lenger angstfremkallende for Tora.

Hun var ikke redd for Ingrids brev lenger. De var ufarlige og engstelige. Hun leste dem fort og glemte dem. De var fra en hun engang kjente, men som ikke lenger vedkom henne lenger. Når hun svarte, fortalte hun om skolen, om karakterene, lærerne. Om det fine rommet hos Berg sine. Men hun kom seg ikke til å skrive om utsikten til himmelen. Eller om hvordan det var å gå alene fra skolen hver dag i det påtrengende lyset (Wassmo, 1986, s. 81, min uthevelse).

Jeg tolker avsnittet dit hen at Tora i sitt stille sinn har tatt en avgjørelse om og ikke lenger å forsøke å etablere et emosjonelt bånd med moren. Ingrid vedkommer ikke Tora lenger. Tora forstår at Ingrid har et behov for å holde kontakten med henne, på sin egen måte. Så lenge Tora sender moren brev om trivielle ting er moren fornøyd. I neste avsnitt får leseren innsyn i hvordan relasjonen mellom mor og datter har utartet seg opp gjennom årene. Her er Tora på et sjeldent besøk hjemme, og hun får en gave fra moren. Henrik dukker opp idet Tora skal vise frem sitt nye skjørt.

- Takk skal du ha! Tora slo armene om henne et øyeblikk. Kjente hvor vanskelig det var. Visste med hele seg at det var fordi *han* var imellom. Ingrid maktet ikke å huse dem begge, verken ved bordet eller i hjertet. Tora hadde forstått det så tidlig at det bare var en vag opplevelse, en tanke som var så slitt at hun hadde glemt hva som gjorde at hun en gang tenkte den (Wassmo, 1986, s. 103).

Tora forstår at Henrik alltid har kommet mellom dem. Ved å innta en passiv holdning lar Ingrid Henrik komme mellom dem. Ingrid har ikke "råd" verken økonomisk eller emosjonelt til å romme dem begge. Det virker som om Ingrid på et plan har tatt avgjørelsen om å velge Henrik. Under får Tora nærmest en åpenbaring om hvorfor Ingrid oppfører seg som hun gjør.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Det tok henne så sterkt at i enhver glede hun skulle unne seg, fløt en råtten stubb midt i synet på henne: Ingrids ettergivenhet for Henrik. Aldri forsøkte mora og komme seg unna. Det var vel derfor hun ikke kunne redde Tora. Fordi hun ikke kunne redde seg selv (Wassmo, 1986, s. 105).

Ingrids manglende indre agens blir tydelig også for datteren hennes. Moren verken ønsker eller mestrer å ta grep for å endre sin egen eller datterens tilværelse. Et sted i romanen (Wassmo, 1986, s. 251) spør Simon hva Tora har i mot Henrik og Ingrid. Hun svarer at de er plagelige mennesker å ha på besøk, og at de hører sammen. Det betyr at hun synes like lite om Ingrid som hun gjør med Henrik. Dette er en meget dramatisk utvikling i måten Tora betrakter sin mor på. Hun gikk fra å idealisere og lengte etter henne i første roman, til å sidestille henne med en overgriper i siste del av triologien. Med bakgrunn i en rekke mislykkede forsøk på å nå moren på et emosjonelt plan, er det forståelig at Toras følelser tar denne vendingen. Tora synes at Ingrid alltid kommer til å sette Henrik foran henne. Den unge kvinnen har bestemt seg for å bo på Bekkejordet når hun først er hjemme fra skolen. Jeg tolker det dit hen at Tora klart markerer at Ingrids og Henriks væremåte er uakseptabel. Tora er åpen om at hun ikke ønsker å se Henrik. Ingrid er både fornærmet og opprørt over at Tora ikke kan bo hjemme i feriene, men velger å bo hos Rakel.

Tora gikk til Tusenhjemmet en gang i blant når hun var sikker på at *han* ikke var der. Det var en pine for henne å holde ut et par timer sammen med Ingrid. De snakket om hverdagslige ting og hadde ingenting sammen mere. Ingrid var nesten munter når Tora var der, det var det verste. Fremmed og munter som en slager som durte ut i rommet uten at hun kunne like den (Wassmo, 1986, s. 124).

Det gir Tora ingen glede å tilbringe tid med moren. Besøket er ubehagelig for henne, men hun gjør det trolig av plikt. Tora opplever Ingrid som munter og fremmed. Kontrasten fra en emosjonelt utilgjengelig og lavmælt mor, til en munter og deltakende mor, blir antagelig for brå og overveldende for Tora. Mot slutten av romanen bruker Tora morens navn ved tiltale, og hun har sluttet å kalle henne ”mamma”. Jeg tror dette er med på å angi det endelige bruddet i mor-datterrelasjonen for Toras vedkommende. Forholdet mellom Tora og Ingrid bærer ikke lenger preg av en relasjon mellom mor og datter. Antagelig forholder Tora seg til Ingrid på samme måte som hun ville relatert seg til en tidligere bekjent, på en høflig og distansert måte.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Det var en av de første dagene hun var i Tusenhjemmet hos Ingrid at hun ble klar over at hun ikke lenger kunne kjenne seg hjemme der. Det var som om kammeret aldri hadde vært hennes. Kniven til å sette mellom lista og døra hadde aldri vært. Hun ble forbauset over hvor lett det var ikke å tenke på det. Ingrid gikk omkring med sitt – og var ikke hennes mor mere. Hun hadde ikke noe å bebreide henne, det var bare en bestemmelse som hun hadde tatt. Det var blitt med Ingrid som med bøker hun leste mens hun enda var liten. De var greie nok å vedkjenne seg som en slags fase. En kunne tenke på dem med godhet. Men følte ingen trang til å ta dem fram og lese på nytt. Hun var i full fart mot noe Ingrid aldri ville forstå eller følge, fordi hun var noe fast. Noen ganger var det som om rollene var byttet. Ingrid trengte henne. Men Tora kunne greie seg uten (Wassmo, 1986, s. 131, min uthevelse).

I avsnittet ovenfor skildres det at Tora føler seg fremmedgjort hjemme hos moren, og hun føler ingen tilknytning til barndomshjemmet lenger. Heller ikke moren føler hun et bånd til. Dette avsnittet belyser godt begrepet *manglende internalisering* som jeg har vært inne på. Med bakgrunn i hvordan relasjonen mellom Tora og Ingrid utspiller seg i triologien tenker jeg at Ingrid aldri har vært en trygg omsorgsperson for Tora. Hun så ikke Tora da hun trengte det som mest, og bekreftet i liten grad hennes indre verden. Det foreligger et tilfelle av manglende internalisering i den forstand at Ingrid aldri var et godartet selvobjekt som Tora med tiden kunne internalisere. Dermed ble hun heller ikke internalisert som en selvrepresentasjon under Toras dannelse av et selv. Kohut (1971, 1977, 1984) skriver at behovet for selvobjekter ikke forsvinner når individet blir eldre, men at man trenger selvobjekter livet gjennom. Individet blir oppmerksomt på selvobjektets rolle ved fravær av det. Det beskrives at Tora ikke lengter hjem til Ingrid når hun er på Breiland. Jeg tenker at Tora på det mest sårbare tidspunktet ønsket å være sammen med Rakel, og ikke Ingrid. Det betegnes at Tora er lettet hver gang hun er ferdig med å skrive et brev til moren, eller nok et besøk er overstått. Tora har opp gjennom årene erfart at hun ikke kan dele sine innerste tanker og følelser med moren. Moren er ikke en som kan romme eller *contain* (Bion, 1994) Toras følelser slik man forestiller seg at et godartet selvobjekt kan. Det belyser viktigheten av Rakel som et godartet selvobjekt, og tydeliggjør at Ingrid ikke har blitt internalisert som et godt selvobjekt. Jeg kommer tilbake til Rakels rolle nedenfor. Tora får en innsikt om at man må forholde seg til sine foreldre, selv om de ikke fortjener det. Nedenfor har Tora et øyeblikk hvor hun ønsker å fortelle moren om overgrepene, men velger og la være fordi hun ikke vil bryte ned hele Ingrids tilværelse. Tora får en dyp innsikt i at hun selv har forandret seg, og ikke trenger Ingrid mer. Likevel trenger hun ikke å legge Ingrids verden i grus. Tora er fri fra den ødeleggende relasjonen med moren.

Kjente en forførende lyst til å la Ingrid vite. La det være overstått. Men hun greide det ikke. Hadde ingen rett til å knuse Ingrids verden, selv om hun ikke lenger var avhengig av at Ingrid godtok henne eller syntes om henne. Hun var ikke den Tora som sprang til Ottar og skrev opp margarin og mel, fordi Ingrid ikke selv torde. Hun var fri (Wassmo, 1986, s. 133).

5.2.3. Toras psyke etter Rakels død

Jeg anser Rakels død for å være triologiens mest avgjørende vendepunkt. Grunnen til det er at dødsfallet fører til at Toras selv for alvor blir fragmentert eller oppstykket. I det kommende ønsker jeg å vurdere den psykologiske brist som manifesterer seg hos Tora i siste roman. Først er det nyttig å få innblikk i kvaliteten av relasjonen mellom Tora og Rakel mens Rakel levde. Det er viktig å se på effekten av Rakels bortgang på Toras psyke i lys av den godartete selvobjektfunksjon Rakel egentlig hadde for Tora (Kohut, 1971, 1977, 1984). Det er visse personlige kvaliteter Rakel innehar som gjør henne egnet til å bidra med vitale selvobjektfunksjoner for en annen person. Jeg tror at det viktigste Rakel gjorde for Tora var å lytte og forstå hennes indre verden. Flere steder i bøkene beskrives det at Tora kunne snakke med Rakel om ting hun ikke var i stand til å snakke med noen andre om. I denne passasjen krangler Ingrid og Rakel med hverandre, mens Tora iakttar dem på avstand. Disse tankene melder seg om tante Rakel.

Det var så vondt, men på samme tid godt, fordi Tora kjente med hele seg at der endelig var noen som forsto, som ville bygge broer. Uten tanke på hva andre folk gjorde eller sa eller bestemte. Uansett hva som skjedde. Broer mellom dem som til syvende og sist måtte være sterke på sin egen måte. Sterke nok! (Wassmo, 1983, s. 23).

En annen plass karakteriseres Rakels evne til å lytte og forstå Tora.

Kvelden var så god. Det var som om den samlet seg om henne, Tora – skjøv henne fram og gjorde henne til noe stort. Rakel lyttet og lyttet. Tora fortalte. Slik fortsatte det helt til leggetid (Wassmo, 1983, s. 49).

Wassmo skildrer stemningen mellom Tora og Rakel som trygg og ivaretaende. Rakel styrker på ulike måter Toras selv, her gjennom å lytte og bekrefte henne (Kohut, 1971, 1977, 1984). Et godartet selvobjekt blir brukt i selvets tjeneste eller oppleves som en del av selvet (Karterud, 1995). I følge denne definisjonen er Rakel en Tora kan anvende for og gjøre selvet sitt fastere og mer sammenhengende. Hun er en del av Toras indre selvrepresentasjon. Dette oppleves følgelig godt for Tora. Hun opplever Rakels varme væremåte som noe som gjør henne til noe stort. Tante Rakel representerer det trygge og gode i Toras liv som hun ikke finner hos moren. Rakel med sin forståelsesfulle og emosjonelt tilgjengelige væremåte

rommer eller *container* (Bion, 1994) Toras følelser. I begrepet legger jeg at en person kan ta i mot en annens følelser på en adekvat måte. Her kan Tora *hvile* i psykologisk forstand. Når Tora har det tungt er det Rakel hun lengter etter. Kohut (1971, 1977, 1984) skriver at behovet for selvobjektet blir distinkt ved fravær av det. Ved fravær eller brudd i en god selvselvobjektrelasjon, vil behovet for selvobjektet bli tydelig. Et liknende syn er og finne hos Bowlby (1988) som pekte på at den *trygge basen* ofte tas for gitt, til individet trenger støtte, først da blir viktigheten av basen fremtredende.

Og Tora lengtet etter Rakel mer enn noen gang. For tante fant ord for det meste. Eller hun forenklet ordene så folk likevel forsto. Tante hørte ikke med i det tause rommet. Var utenom alle rom. Tora undret om det alltid hadde vært slik. At tante hadde vært utenfor hevnen, hatet og fortielsen (Wassmo, 1983, s. 240).

For Tora representerte Rakel noe helt eget. Med bakgrunn i en forståelse av hvilken betydning relasjonen til Rakel hadde for Tora, blir det mer begripelig at hennes dødsfall førte til alvorlige følger for Toras selv som i utgangspunktet var sårbart. Jeg vil påvise at Tora også i tiden *før* Rakels død slet psykologisk med å holde fragmentene av seg selv samlet. Avsnittet nedenfor tar utgangspunkt i et restaurantbesøk Tora og Simon gjør under Simons besøk i Breiland. Her kan man ane begynnelsen på en psykologisk realitetsbrist hos Tora. Foranledningen til hendelsen er at Tora er hjemme i Breiland når husvertinnen forteller henne at *faren* hennes venter på henne i stuen. Tora tenker umiddelbart at det er Henrik som har dukket opp. Det viser seg å være Simon. Det beskrives at Tora opplever at hun fikk en *utsettelse* ved at det var onkelen og ikke stefaren som kom.

Hun hadde trodd at det var slutt. At alt ville bli mørkt for godt. At *han* ville tyne henne om og om igjen, til alt løste seg opp og ble borte. Hun hang i flere evigheter under taket. Det var som om hun ikke skulle se verden fra annet perspektiv enn der oppe fra. Hun var mere kvalm, men greide ikke si at han skulle sette henne ned på golvet. Det var som en straff for at det likevel ikke var *han* som kom. Fordi hun hadde fått en utsettelse (Wassmo, 1986, s. 150, hennes uthevelser).

Jeg forstår det slik at Henrik sår en tvil i Tora, og at hun ikke engang kan være trygg på Breiland, et sted hun ikke forbinder med ham. I utdraget ovenfor er Simon overlykkelig for at han har bestått førerprøven og løfter Tora høyt opp i været, slik han alltid har brukt å gjøre. Han vil at de skal ut å feire sammen. I det neste avsnittet skildres Toras tanker etter sjokket og lettelsen over at det var Simon som kom på besøk og ikke stefaren. Tora klarer ikke helt å ta innover seg at det var Simon og ikke Henrik. På restauranten er Tora fortsatt sterkt preget av hendelsen.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Alt i ett så hun for seg den mørke skjeggrota til Henrik. Simon satt og spiste Henriks kjaker rett framfor synet på henne. Det var da hun begynte å telle. Hun begynte å telle lampettene. Dørene. De pådekkede kuvertene. Feltene i vinduene. Hun tallet og tygget. Til sist våget hun å se på han. Han var ferdig med Henriks kjaker og satt og tørket seg med servietten (Wassmo, 1986, s. 151).

I avsnittet ovenfor forestiller Tora seg at onkel Simon forvandles til Henrik. I tiden mellom denne tidlige realitetsbristen, og Rakels død, var det imidlertid tegn til at det gikk fremover med Tora. I etterkant av betroelsen om overgrepene og graviditeten til Rakel, var det mye som pekte mot at Tora holdt på å finne frem til sin egen styrke med hjelp av Rakel. Hun forsøker på sin egen måte å bearbeide traumene hun har opplevd de siste årene. I ”Hudløs himmel” (Wassmo, 1986) er Toras forhold til Henrik preget av at hun stadig irttesetter ham, og ellers unngår hans tilstedeværelse så langt som mulig. Nedenfor makter hun å kjenne på eget sinne og hat til Henrik, uten at det tar overhånd.

Og hatet til Henrik ble godt og beiskt og vokste ut av henne så hun kunne ha det på avstand og ta det fram når hun ville (..) Hun varmet seg. Gjorde seg sterk på det (Wassmo, 1986, s. 106).

I passasjen under bestemmer Tora seg for å dukke opp på stamstedet til Henrik, og true han med politianmeldelse om han på nytt forsøker å skade henne. Videre advarer hun med å fortelle Ingrid om alt han har gjort med mindre han slutter å drikke og skaffer seg en jobb. Tora legger ut til Henrik at Rakel vet alt. Umiddelbart etter denne hendelsen forsvinner Henrik i en lang periode, for senere å sende brev til Ingrid og fortelle at han har funnet seg jobb på en båt. Henrik tok med andre ord trusselen fra Tora på alvor, og hun virket derfor overbevisende i sin fremtoning. Utdraget nedenfor fanger opp Toras følelser øyeblikkelig etter at hun har skremt Henrik, en handling som i grunn er meget risikabel og modig.

Hun spyttet utfor kaia. Så gikk hun sørover veien uten å se seg tilbake. Fort. Kunne ikke huske at hun noen gang hadde kjent seg slik – innvendig. Hun hadde *skapt* seg selv. Det var bare å kjøre videre. Hun tenkte på det neste trekket. Som en sjakkspiller. Hva ville han gjøre? Det eller det? Hva var klokt av henne å gjøre i gjengjeld? Hun ville be Rakel om råd. Hun kjente seg kjempestor som de svære grantrærne utenfor prestegården (Wassmo, 1986, s. 141, hennes uthevelse).

Med vissheten om Rakels støtte, har Tora styrken til å gjennomføre en slik handling. I tråd med ”*The Restoration of the Self*” (Kohut, 1977) forsøker Tora å bygge opp eller snarere å *restaurere* sitt selv, slik tittelen tilsier. Jeg merker en indre agens hos Tora som ikke har vært tilstede tidligere. Hun har kontroll over tilværelsen sin på sin egen måte, og hun kan bruke hatet til Henrik i sin tjeneste når det blir påkrevet. Dette er en stor omvelting fra frykten og

avmakten Tora som barn følte for Henrik i første del av triologien. Flere steder står det at Rakel sier at hun skal ”ta over” byrden Tora har båret på alene.

Rakel lovet at hun skulle gjøre opp for alt Vår Herre hadde forsømt. Dette var det hun var født til. Verge denne ungen som livet holdt på å flå skinnen av. Gud hjelpe dem alle. Hun hadde ikke klart for seg hvordan hun skulle klare det. Men klare det skulle hun. Og med dette gled hun inn i en slags søvn. I halvsøvne famlet de etter hverandre. Den ene hadde fått noen å dele sin angst med. Tora fikk en halvdel igjen av seg selv. En tom halvdel til å bygge opp alle ting (Wassmo, 1986, s. 60).

Jeg forstår det som senere skjer intrapsykisk i Tora som et forsøk på ”å bygge seg opp” slik det beskrives mange steder i ”Hudløs himmel”. Tora prøver å hele seg selv ved å bringe sammen fragmentene av et selv som allerede finnes i henne. Dette er i tråd med Kohuts (1971, 1977, 1984) antagelse om at et selv som ikke er fullstendig og koherent, er i konstant søken etter indre sammenheng, vitalitet og harmoni. Kohut skriver (1984, s. 9) at et kjerneselv ikke kan skapes i terapi, eller i denne sammenheng i en god selvobjektrelasjon, men individet kan derimot bruke selvobjektet til å bygge opp nye forsvarsstrukturer. Kort fortalt kan dette skje gjennom en prosess hvor individet synliggjør sine vage forsvarsstrukturer for selvobjektet, slik at selvobjektet kan gi en speilende bekreftelse. En annen fremgangsmåte er at selvobjektets personlighet blir brukt via en såkalt *tvillingoverføring*. En slik overføring består i at selvobjektet oppleves som en person som har liknende kvaliteter som en selv. Tvillingoverføringer er i følge Kohut (1984) selvopprettholdende ikke kun under barndommen, men livet gjennom.

Etter at noen måneder har passert kommer Henrik hjem igjen, men denne gangen fremstår han betydelig annerledes. Henrik har tatt en helomvending. Han har sluttet å drikke, han bidrar økonomisk til hjemme, og han forsøker å være hyggelig mot folk han omgås, også Ingrid. Det virker som om Henrik ønsker å bygge opp tilliten han i mange år har vært foruten. Kort tid etter at han er tilbake vil han forsøke å hjelpe Simon og Rakel med sauesanking. Noen av Rakels sauer har ikke funnet veien tilbake etter sommerens beite, og derfor drar hun, Tora og Simon på leting i to båter. Henrik insisterer på å få være med. Det blir til at Rakel og Henrik tar den ene båten, mens Tora og Simon sitter i den andre. Rakel benytter anledningen til å fortelle mannen at hun vet om skadene han har påført Tora, og hun advarer ham mot nye overgrep i fremtiden. I mellomtiden finner de to av sauene, og Rakel faller i sjøen. Mens Henrik kjemper om å redde livet hennes, innser Rakel at hun ikke vil leve mer. Rakel hadde lenge kjempet forgjeves mot kreften og valgte å ende livet sitt da det ikke stod til å redde. Det gikk plutselig opp for Rakel at det var en mening med at hun havnet der, slik at hun skulle få

slippe å dø sakte foran øynene på Simon. Rakel tar med andre ord sitt eget liv. Wassmo (1986) skildrer den dramatiske og meget sørgelige situasjonen slik.

- Slepp sauen! Skrek han.
Det var da hun skjønnte det. Hvorfor hun var på saueleting i båt.
Så viselig var det laget. Hun skulle slippe å tæres bort mellom lakener. Vagt kjente hun mannens tak i neven (..) Og hun så seg selv stå som jentunge ved ovnen når mora laget mat. Så seg selv springe mellom steinene med vind i håret og saltvann til anklene. Hun var seg selv og hun var dem alle sammen. Alle som hadde fart i denne jorda i et blaff av et menneskeliv. Hun var inne i denne mannens neve. Sekunder? Minutter?
- Slepp sauen!
Skriket hans bar i seg ekte angst for en annens liv.
Hun hørte det. Så var han ikke så gal som han lot som, denne mannen.
- Du røre ho ikkje meir! Hikstet hun.
- Nei! Æ lova – om det e det du vil ha mæ tel! Skrek han mot henne.
- Så må han vel tilgje dæ, Vår Herre.
Hun slapp taket i skjerfet hans og slet seg løs fra grepet hans med et rykk (Wassmo, 1986, s. 163-164).

Rakel fremstår som en frelser som ofrer sitt eget liv for at Tora aldri mer skal bli misbrukt av Henrik. Samtidig kom den uventede ulykken som en lettelse på Rakel. Tora fikk ikke vite om samtalen mellom Henrik og Rakel, hvor han oppriktig lovet og aldri misbruke henne mer. Tora har derfor ikke kjennskap til at hun er vernet mot fremtidige overgrep av Henrik. Det er i etterkant av denne hendelsen at Tora for alvor får problemer. Dødsfallet blir det verste tapet Tora lider i selvpsykologisk forstand, siden hun mister sitt eneste godartete selvobjekt. Dette rammer hele hennes selvopplevelse. Dette siste tapet er et Tora ikke kan holde ut. Det er tydelig at Toras selv kan karakteriseres som oppstykket og ikke-koherent. Jeg tror at Rakels dødsfall og tidspunktet for bortgangen var meget uheldig og ødeleggende for Toras selv, fordi den unge jenta hadde en god hjelper i Rakel. For Tora var tante Rakel mer enn en hjelper, men også en hun kunne dele sin måte å se verden på. Jeg anser Toras tap til å være av et enormt omfang, fordi hun hadde endelig funnet en fortrolig og solid en støtte i tanten. I dagene etter Rakels begravelse er Tora hjemme hos Simon. Her får leseren innsyn i Toras forvirrede sinn.

Hun var Tora. Og likevel var hun bare en tanke om Tora. En slags fornemmelse (..) Hun var hjemme. Tingene hennes sto på kommoden, akkurat slik hun hadde forlatt dem (..) Nå var hun Rakel som hadde gått labyrinten til endes. Hadde funnet utgangen. Lå med munnen mot Simons bare bryst og lyttet til pusten hans. Kjente den harde kroppen hans, de varme hendene rundt skuldrene, mot pannen. Hun var kommet hjem igjen (Wassmo, 1986, s. 180-181).

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Toras psykologiske fall blir et faktum etter dødsfallet. Det finner sted en påfallende endring i Toras indre verden og måten hun oppfatter omgivelsene sine på etter tapet. Tora føler at hun faktisk *er* Rakel som har kommet hjem igjen fra skolen på Breiland. Det føles naturlig for henne å være hjemme blant tingene sine og med mannen sin. Den delen som omhandler Simon er et produkt av Toras fantasier. På et plan føler hun seg tiltrukket av ham, og det tenker hun er selvsagt siden han er mannen hennes. Da føler hun heller ikke skam siden hun *er* Rakel. De øyeblikkene hun er Tora igjen er det problemfylt.

Hodet hennes var et lagerrom. Hun hadde ryddet så mye der oppe. Kastet ut. Fått tomme skap og skuffer for alt som skulle inn, lagres, brukes, bygges. Det hendte hun glemte hvem hun var. Men på skolen var hun Rakels kropp i Rakels klær, med Rakels trygge viten om hvem hun var (Wassmo, 1986, s. 193, min uthevelse).

Et viktig sorteringsarbeid pågår i Toras indre. Men hennes selv er skadet, noe som tyder på patologi i kjerneselve (Kohut, 1984, s. 197). Kjerneselve er som nevnt, den delen av selvet som forener de ulike polene av selvet i dybden. Tora vet ikke hvem hun er til enhver tid. Det finnes flere eksempler i siste roman som tydeliggjør at Tora forveksler egen identitet med Rakels. Hun er selv glad i å lese, mens Rakel på sin side var praktisk anlagt, men likevel lærenem. I neste utdrag får jeg inntrykk av at Tora opplever at hun og Rakel er en og samme person, og at hun må tvinge bøkene på Rakel.

Bøkene måtte hun av og til true på Rakel. Men det gikk bedre etter hvert. Alt hva Rakel ikke ville lese av romaner og fortellinger, tok hun igjen når det gjaldt å lære. Så fikk hun føye seg etter (Wassmo, 1986, s. 194).

I tiden etter Rakels død blir det også åpenbart at Tora ikke oppfatter verden som hun alltid har gjort. En realitetsbrist er å merke hos henne. Tora hører stemmer, og er livredd hver eneste gang det skjer. I neste passasje får vi innsyn i at Toras indre liv er preget av en forstyrret virkelighetsoppfatning. Nedenfor holder hun på med juleforberedelser når stemmene uforvarende dukker opp.

- Ja, ja – hold fred, ropte hun rasende tilbake.

Da begynte de å snakke til hverandre uten å ta hensyn til henne. De førte lange samtaler om ting hun ikke greide å oppfatte noe fornuftig av. Det skurret som på en dårlig innstilt radio (Wassmo, 1986, s. 234).

Her skildrer fortelleren hvordan Toras indre verden faller sammen. Hun hører stemmer i sitt eget sinn som hun ikke har hørt før. Stemmene er for Tora ikke et produkt av hennes eget indre, men fremstår som ytre uavhengige vesener. Likevel oppleves de som reelle. Det skildres flere steder at Tora er redd for stemmene. Jeg tror at det kan være et uttrykk for at noe i henne kan se situasjonen fra utsiden. *Angst for desintegring* (Kohut, 1977, 1984) kan være med på å forklare den intense frykten som manifesterer seg i Toras indre. Denne redselen kan knyttes til en intens skrekk for å miste selvobjektet som for individet i ytterste konsekvens kan føre til tap av ens eget selv. Slik jeg forstår Kohut (1984) kan et skadet selv etter et omfattende tap, være i fare for å bli desintegrert eller bli totalt forandret.

Etter et langt opphold fra skolen, spør Jon, som er forelsket i Tora, hvem sin begravelse hun har vært i. Tora svarer at hun har overvært sin *egen* begravelse. Jon forstår ikke at hun kan "tulle" om så alvorlige ting. Men for Tora handler det om noe annet. Det virker som om Tora erfarer at det var deler av henne selv som døde da Rakel gikk bort. Mange steder kommer det frem at Tora har en opplevelse av å ha tatt over Rakels tydelige og trygge personlighet som på mange måter er kontrasten til hennes eget usammenhengende selv. Mens Rakel levde, fortalte hun om en drøm hun hadde hatt som hun hadde fundert lenge over. Rakel forestilte seg at alle mennesker som noen sinne hadde levd var forlengelser av hverandre, slik at alle mennesker i bunn og grunn var ett og samme menneske. Når Tora spør om hun og Rakel er det samme mennesket, svarer Rakel at det i større grad gjaldt dem, siden de var i slekt og liknet på hverandre. Jeg tror at dette på et symbolsk plan gjør "skiftningen" i identitet lettere for Tora etter Rakels bortgang. I tillegg har Tora arvet Rakels klær, og det berettes at hun blir usikker når hun går med egne klær. Når hun går med Rakels tøy oppfører hun seg og snakker som Rakel.

Det er flere forhold som spiller inn som gjør at Rakels død får meget negative følger for Toras psykiske fungering. Toras reaksjon på Rakels dødsfall kan også sees på som et ledd i en *komplisert sorgprosess* (Dyregrov, 2006). Det er tenkelig at den psykologiske brist som manifesterer seg i Toras indre delvis er uttrykk for komplisert sorg. I litteraturen (Znoj, 2006) skilles det mellom enkel – og komplisert sorg, hvor sistnevnte kan inneha komponenter som likner de symptomer Tora fremviser. Eksempler på komplisert sorg er mislykket tilpasning til den nye virkeligheten, panikkanfall og sterk impulsiv følelsesmessigreaksjon (Znoj, 2006, s. 28).

Slik jeg ser det, var Tora med hjelp av Rakel i ferd med å skape en ny narrativ og bearbeide traumene. Det var indikasjoner til at Tora var inne i en prosess hvor hun aktivt gikk

En analyse av Tora-trilogien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

inn for å helbrede og restaurere sitt selv (Kohut, 1977). Toras nylagte styrke og intense sinne er etter min mening, nettopp uttrykk for at hun var i ferd med å håndtere de forferdelige påkjenningene hun var utsatt for. Hun var med andre ord i en vedvarende søken etter indre sammenheng i seg selv (Kohut, 1971, 1977, 1984). Jeg tror at det hadde gått bedre med Tora rent psykologisk dersom hun allerede *før* tapet av Rakel var på god vei mot selvhelbredelse.

En annen og meget betydelig betraktning er at til tross for Toras iherdige forsøk på å finne indre sammenheng i seg selv, må det sees i lys av manglende gode selvobjekterfaringer under oppveksten, og en lang traumehistorie. Kohut (1971, 1977, 1984) påpeker at selv et under ekstreme påkjenninger er utsatt for fragmentering, selv om man har gode selvobjekterfaringer i bunn. Jeg har forsøkt å trekke frem Toras fraværende fundament av gode selv-selvobjektrelasjoner fra de tidlige år og bygge opp sitt selv på. Toras selv er i større grad enn andre uten en traumatisk oppvekst, og med godartete selvobjekterfaringer, utsatt for fragmentering. De alvorlige belastningene hun har vært gjennom i barndommen er av en slik karakter at hennes selv kan karakteriseres som skadet. Det er meget forståelig at hennes selv blir oppstykket i siste roman.

Videre er det vanskelig å forestille seg at Rakel som et godartet selvobjekt kunne ha en såkalt *kompenserende effekt* (Kohut, 1984) på Toras kroniske og mangelfulle selvobjektrelasjoner, da de negative følgene av selvobjektmiljøet hennes var av et slikt enormt omfang (s. 22). Rakels varme vesen kunne med andre ord ikke kompensere eller godtgjøre for skader gjort på Toras selv i en årrekke. Tante Rakel fikk sent vite om overgrepene og fødselen, videre utgjorde hun ikke en sentral del av Toras dagligliv under oppveksten. Jeg tror at Rakel kunne i større grad bidratt med selvobjektfunksjoner for Tora om hun på et tidligere tidspunkt hadde fått kjennskap til overgrepene. Likevel vil jeg hevde at tante Rakel i større grad enn Ingrid bidro Tora med selvobjektfunksjoner, og ble dermed internalisert i Toras indre som en psykisk struktur, noe jeg har forsøkt å vise at Ingrid ikke ble.

I siste kapittel i triologien om Tora råder det en underlig lovende stemning. Det er brukt ord med positive konnotasjoner som ”lys, varme, godhet og kjærtegn” (Wassmo, 1986, s. 255-260). Jeg tolker avslutningen av historien dit hen at Tora tar et oppgjør med fortiden, og at hun nå ser lysere på tilværelsen. Hun besøker en eldre dame hun tidligere leide et rom av på Breiland, og spør om hun kan hente noen av sakene hun har glemt. Dette var hun tidligere livredd for å gjøre i frykt for å røpe den hemmelige begravelsen av spedbarnet. Videre kommer det frem at Tora ikke hører stemmene lenger.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Hun ønsket nesten pepperkakefolket kom, så hun kunne bli redd og kjenne seg levende ved det. Men de kom ikke (Wassmo, 1986, s. 256).

Det ser ut til at Tora sakte men sikkert er i ferd med å få tilbake sin måte å se verden på. Tora bærer likevel tydelig preg av alt som har hendt. Hun føler seg lite vital, og er trolig veldig ensom etter Rakels død. Etter møtet med den gamle utleieren drar Tora til kirkegården hvor spedbarnet er begravd. Et slags fantasimøte finner sted mellom Tora og Rakel på gravplassen. Rakel forteller at hun lenge har ventet på Tora, og Tora på sin side er henrykt over å treffe tanten igjen. Det beskrives at Tora føler at hun får god hjelp av Rakel. Jeg aner håp for Toras fremtid. De to kvinnene snakker om at fugler ikke skal begraves, men skal fly. De prater også om en fremtidig tur til Berlin, og ler godt og har en trivelig stund sammen. Tora har lenge hatt et ønske om å reise til Berlin for å treffe sin biologiske fars gjenværende familie. Jeg tror lengselen etter Berlin på et plan er et ledd i hennes søken etter å bli hel innvendig. Triologien ender med at Tora og Rakel sitter sammen. Tora spør Rakel hvordan de skal komme seg til Berlin.

Snøen og mørket legger seg etter hvert lunt omkring Tora. Det er så uendelig stille. Bare en ørliten ringling i luften.

- Kordan skal vi vette når båten kjem, tante?
- Vi ser lysan, Tora, - Massevis av lys (Wassmo, 1986, s. 260).

Jeg tror dette møtet, uavhengig av om det oppleves som et produkt av Toras fantasi eller ikke, blir verdifullt for Toras psykologiske bedring. Det hintes i triologien om at Tora vet hva denne prosessen består i, nemlig at hun må gjøre det motsatte av Ingrid, og forsøke å dele følelsene sine i nære relasjoner. Jeg tror at Tora gjennom dette sammentreffet med Rakel tar avskjed med et betydningsfullt selvobjekt. I Toras indre vil bildet av tante Rakel alltid eksistere, og kan forhåpentligvis fremkalles ved behov. Rakel internaliseres som en indre stemme i Tora, og som en del av henne. Vissheten om at hun kan fremkalle Rakel i sitt indre, som et godartet internalisert selvobjekt, er antakelig av avgjørende betydning for hvordan Tora i den kommende tiden kommer til å forsøke å finne etter indre sammenheng, harmoni og vitalitet i seg selv.

6. Oppsummering

Toras tidlige miljø bestod av en emosjonelt fraværende mor som ikke så henne, og hvor det i stor grad var fravær av positive opplevelser mellom mor og datter. Ingrid ble av ulike grunner ikke internalisert som et godartet selvobjekt for sin datter i de tidlige år, og som resultat av

dette ble hun ikke gjennom prosessen *forvandlende internalisering* en indre psykisk struktur i Toras psyke. Jeg tror dette er en av årsakene til at Tora mot slutten av triologien ikke vedkjenner seg moren lenger. Den andre personen som utgjorde Toras tidlige selvobjektmiljø var stefaren Henrik, som både fysisk og seksuelt misbrakte henne. Siste voldtekt førte til at Tora ble gravid. Ingrids ikke-adekvate selvobjektfunksjon og Henrik som et direkte negativt selvobjekt utgjorde Toras barndom, og er med på å gjøre hennes selv ikke-vitalt, ikke-sammenhengende og ikke-fast. Man kan snakke om en dobbeltraumatisering eller *komplisert traumatisering* (Chaikin & Prout, 2004), nemlig overgrepene og mangel på adekvat selvobjektfunksjon hos Ingrid.

Jeg anser Rakel som et godartet selvobjekt for Tora. Hun bekreftet, lyttet og forstod Toras indre verden. I tillegg støttet hun henne under en meget påkjennende tid. Jeg tror likevel at de kroniske og traumatiske skadene påført Tora av både Ingrid og Henrik er av et slikt omfang og karakter at Rakels gode selvobjektfunksjon ikke kunne kompensere for det. Dessuten var tapet av Rakel, og tidspunktet for bortgangen, meget ødeleggende for prosessen Tora var inne i. Effekten av en traumatisk barndom og tap av det eneste godartete selvobjektet i Toras liv fører til alvorlige konsekvenser for Toras psyke i siste roman. Etter dødsfallet blir Toras psyke fragmentert og hennes selv blir ytterligere ikke-sammenhengende og ikke-vitalt.

Wassmo (1986) skildrer likevel en positiv og lovende stemning i triologiens siste kapittel. Mye peker i retning av at Rakel er internalisert som et godartet selvobjekt som Tora i den kommende tiden kan fremkalle ved behov. Kohut (1971, 1977, 1984) skriver at et skadet selv er i stadig søken etter indre sammenheng, vitalitet og fasthet. Jeg tror at Tora er i ferd med å begi seg ut på en søken hvor hun finner til det som gjør henne mer sammenhengende, vital og styrker hennes selv.

6.1. Evaluering av analysen

Jeg vil i det kommende evaluere prosjektet som en psykologisk tekstfortolkning. Jeg vil gjøre dette i henhold til de kriterier gitt for en fortolkning av en litterær tekst (Engelstad, F., 1985, s. 62-64). Det stilles krav til at psykologiske tolkninger skal gjøres etter visse kriterier. Det første prinsippet er tolkningens *nødvendighet*. Dette omhandler hvorvidt en tolkning er nødvendig, for eksempel om tolkningen gir et bredere bilde av den underliggende konflikten i teksten. Jeg synes at min hovedproblemstilling som omhandler endringen i relasjonen mellom Tora og Ingrid var meget nødvendig for å forstå triologien. En nyttig innfallsvinkel er å se på endringen i forholdet mellom mor og datter i lys av Ingrids ikke-adekvate funksjon som

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

selvobjekt for datteren i barndommen. Den andre problemstillingen dreide seg om effekten av den godartete selvobjektrelasjon mellom Tora og Rakel, og konsekvensene av tantens død på Toras psyke. Jeg valgte å inkludere denne problemstillingen fordi den fanget opp et essensielt aspekt ved triologien, nemlig konsekvensene av et manglende optimalt miljø for individets psykologiske fungering. Jeg synes at begge problemstillingene illustrerer aspekter ved triologien som ved første øyekast virket uforståelige. Tolkningene av disse problemstillingene er nødvendige for å forstå teksten som helhet.

F. Engelstad (1985) legger frem det andre kriteriet som angår tolkningens *koherens*. Dette prinsippet går ut på at tolkningen må være i overensstemmelse med tekstens øvrige deler. Kriteriet om koherens i tolkningen går ut på at ulike deler av teksten ideelt sett skal berike hverandre ved å gi en bredere forståelse av fenomenene som utspiller seg i teksten. En fortolkning er i følge dette prinsippet solid om den er med på å belyse tekstens øvrige deler. Jo flere elementer ved teksten fortolkningen belyser, desto sterkere vil fortolkningen være. Jeg vurderer hovedproblemstillingen om Ingrids manglende selvobjektfunksjon for datteren å oppfylle kriteriet om koherens, da problemstillingen fanger opp og belyser andre viktige deler av verket. Eksempler på dette er den ødeleggende relasjonen mellom Ingrid og Henrik, Ingrids manglende morsrolle, og at Ingrid, i motsetning til Rakels godartete selvobjektfunksjon spilte en ikke-adekvat selvobjektrolle. Visse elementer er utelatt på grunn av oppgavens ramme, og fordi jeg har ønsket å gå i dybden på de to spørsmålene jeg reiser. Jeg har forsøkt å anskueliggjøre triologiens mest sentrale deler slik jeg ser det, og det er de to aspektene jeg nå har pekt på. Jeg tenker meg at prosessen hvor forvandlende internalisering foregår i barndommen ikke fant sted i relasjonen mellom Tora og moren. Dette er også bakgrunnen for Toras følelse av å være ødelagt, ikke-vital og ikke-sammenhengende. Tora stiller med en sårbarhet allerede før Rakel dør, men det er med dødsfallet at den unge kvinnen for alvor blir fragmentert. Dette kan sees i lys av Rakels godartet selvobjektfunksjon. Disse problemstillingene danner grunnlaget for fortolkningen av teksten, og bør sees i sammenheng.

Det siste kriteriet er kravet om fortolkningens *økonomi*. En tolkning fyller kravet om økonomi dersom ulike deler av teksten kan tolkes innenfor samme ramme. Dessuten ligger det i dette kravet at fortolkningen ikke er overflødig. Slik jeg ser det gjenspeiler kravet om økonomi at de aspekter ved teksten som ikke er med på å belyse problemstillingene skal utelates. Et konkret eksempel på en tolkning som er i tråd med kravet om økonomi, er at Toras mangelfulle tidlige selvobjektmiljø er med på å forklare det som senere skjer intrapsykisk i henne. Jeg vil argumentere for at fortolkningen av Toras relasjoner til

forholdsvis ikke-adekvate, manglende – og godartete selvobjekter er med på å gi en ensartet, teoretisk begrunnet forståelse av Herbjørg Wassmos verk. Mot slutten av triologien er fragmentene av Toras selv oppstykket, og i sin fortvilelse forsøker Tora på sett og vis ”å overta” Rakels tydelige identitet. Toras psykologiske fall kan forstås i lys av to meget viktige forhold, nemlig manglende emosjonell inntoning fra mors side, og en årrekke med seksuelle overgrep påført henne av stefar. Jeg tror at problemstillingene jeg har reist peker på og demonstrer triologiens latente problem, nemlig hvor skadelige visse relasjoner kan være for et individs selv, og hvordan noen mennesker kan være med på å bygge opp og styrke ens selv, mens andre beklageligvis strekker seg langt for å skade den. Psykoanalytisk selvpsykologi er med på å forklare hvorledes et individ er motivert til å begi seg ut på en søken etter å helbrede og finne sammenheng i seg selv.

7. Teoretisk drøftelse og avslutning

Tidlig reiste jeg spørsmålet om hvorvidt litteraturen kan berike teorien, og i så fall hvorledes. Hvordan kompletterer Tora-triologien forståelsen av Kohuts teori, og på hvilken måte fanger og forklarer selvpsykologien fenomener som blir belyst av romanforfatteren?

Det er påfallende at Herbjørg Wassmo som trolig ikke har lest Kohuts bidrag, likevel skriver i ”samsvar” med hans teori om selvet. Det at Wassmo baserer seg på sin egen erfaring, er med på å tydeliggjøre for meg at Kohuts begreper er reelle fenomener i den virkelige verden. Jeg synes triologien er en fruktbar innfallsvinkel til å forstå de selvpsykologiske termer på en fenomennær måte. Det at Kohut i sin skrivning er opptatt av det fenomennære aspektet ved møtet med klienten, er spesielt givende. Videre synes jeg triologien som et skjønnlitterært verk av natur har en opplevelsesnær dimensjon. På denne måten synes jeg at psykoanalytisk selvpsykologi og skjønnlitteraturen kan utfylle hverandre. Herbjørg Wassmo redegjør gjennom historien om Tora hvordan en rekke selvobjektsvikt i tidlige relasjoner skader selvet, og også hvilke konsekvenser de kan få i ytterste følge. Wassmo med sin troverdige måte å skrive på fremhever viktigheten av et optimalt selvobjektmiljø under oppveksten, følgelig uten å bruke samme terminologi. Videre synes jeg at Wassmos skrivning utvider forståelsen ved et aspekt ved Kohuts bidrag om det fragmenterte sinnet. Hun illustrerer hva et fragmentert sinn innebærer, og hvilke type erfaringer som potensielt kan føre til en slik ujevnhet i individets indre. I Kohuts fremstilling av selvet og dets utviklingsvei, synes jeg delen om det fragmenterte sinnet var knapp.

Når det gjelder Wassmos verk er det et forhold jeg synes begrenser fremstillingen hennes. Jeg vil påpeke at forfatteren i liten grad har klart å holde passelig distanse til egen overgrepshistorie. Dette blir åpenbart gjennom det innskrenkede innblikket leseren får i Henriks indre verden. Det er etter Rakels død at vi får noe innsyn i Henriks tanker. Jeg kan forstå at forfatteren ikke har hatt til hensikt å presentere overgriperens perspektiv, som trolig kan oppleves som en bagatellisering av alvoret knyttet til seksuelle overgrep. Dessuten er Tora-triologien et skjønnlitterært verk, og ikke et forsøk på å gå vitenskapelig til verks for å danne et fullstendig bilde av en incestuøs familiekonstellasjon. Forfatteren er nødt til å foreta visse selektering i fokus for romanen. Likevel opplever jeg at Henriks perspektiv kunne vært noe mer utdypet i historien.

Psykoanalytisk selvpsykologi er med på å gjøre ulike aspekter ved triologien som ved første øyenkast virket ubegripelige, mer forståelige og meningsfulle. En slik gåtefull dimensjon var den dramatiske forandringen i mellom mor og datter gjennom triologiens forløp. Her kom viktigheten av Ingrids på overflaten ikke-skadelige væremåte frem. Ved lesning av triologien skjønnte jeg intuitivt at noe ikke stemte i relasjonen mellom Ingrid og Tora. Ved første blick klarte jeg ikke å fange opp hva hun konkret gjorde for å skade datteren, da hennes atferd var så upåfallende. Her kom Kohuts bidrag til gagn. Kohut peker på at tilsynelatende trivielle, godartete hverdagshendelser (Kohut, 1984, s. 197) kan, dersom de er fraværende, hindre eller ødelegge for individets selvutvikling. Et illustrerende eksempel på dette kan være barnet som får være med på å bake kake med sin mor, den stillhet og harmoni de deler er med på å styrke og gjøre selvet mer solid. Dersom liknende positive opplevelser konsekvent mangler i barnets tidlige leveår, kan de føre til at selvet blir svekket. Selvpsykologien kan også forklare hvorfor Tora som var i ferd med å restaurere sitt selv, heller mistet seg selv med Rakels bortgang. Fra et selvpsykologisk ståsted var Rakel et godartet selvobjekt, og det eneste tilgjengelige selvobjektet Tora hadde i en vanskelig tid. Hos Rakel kunne hun i psykologisk forstand hvile, og være seg selv. Rakels død resulterte i at hun også mistet muligheten til å fullføre sin narrativ. Tanten var en hun kunne dele sin indre verden med. På sett og vis er fragmenteringen som blir manifest mot slutten av historien et uttrykk for at Tora mistet seg selv da hun mistet Rakel, og at løsningen for henne ble å adoptere Rakels identitet som stod for alt hun ikke var.

7.1. Nyttan av begrepet selvobjekt

Etter å ha introdusert og brukt begrepet *selvobjekt* gjennomgående i denne oppgaven, ønsker jeg rette blikket mot nyttan av termen, og også verdien av tradisjonell selvpsykologi mer overordnet. Jeg vil ta for meg det jeg selv mener er nyttig med begrepet. Jeg vil betrakte nyttan av begrepet, samt å se på noen av styrkene ved en slik forståelse av selvet. For meg virker det som om en ikke ubetydelig del ny forskning og teori bygger på selvpsykologisk forståelse av selvet. I litteraturen er det klare indikasjoner på at selvpsykologien er aktuell i dag (Gardner, 2000, Gold, 2010, Bürgin, 2011). Det ser ut som om selvpsykologiske termer har stor overføringsverdi for implementering i klinisk sammenheng. Et eksempel på dette er Gardner (2000) som implementerer en selvpsykologisk forståelse i korttidsterapi.

Begrepet fanger opp kvaliteten av relasjonen mellom selvet og selvobjektet. Det er i forståelsen av denne relasjonen at selvpsykologien kommer til sin rett. En av styrkene med begrepet, er etter min oppfatning, knyttet til dets *opplevelsesnære* dimensjon. Kohut formulerer en teori som har som siktemål å forstå *denne* klientens tidlige selvobjektmiljø sett fra vedkommendes side. På denne måten er forståelsen av psykiske vansker hos individet ikke avgjort eller endelig på et tidlig tidspunkt i behandlingen, men innsikten revideres for hver gang det kommer kunnskap som er av selvpsykologisk betydning, som for eksempel et nytt aspekt ved selv-selvobjektrelasjonen under oppveksten. Fra dette ståstedet blir det meningsfullt å samarbeide om terapiens fellesprosjekt som er og skape indre sammenheng og helhet i opplevelser.

Jeg mener at selvpsykologien er med på å gi en *dybdeforståelse* av individet. Selvpsykologiens forståelse av klientens nåværende vansker i lys av selv-selvobjektrelasjoner under oppveksten er en forståelse som inkorporerer fortiden i nåtiden. Det er med på å forklare hvorfor Kohuts klienter (Kohut, 1977) ofte presenterte vansker i relasjoner til signifikante andre i dag, mistrivsel i jobb, tidvis depresjon, og en gjennomgripende følelse av meningsløshet. Kohuts vignetter er med på å illustrere hvorledes en tilsynelatende ikke-problematisk barndom kan være med på å gi individet en følelse av og *ikke* være koherent, vital og hel. Det er med andre ord visse grunnleggende positive selvobjekterfaringer som *mangler* som ideelt sett kunne ha tilført individet denne følelsen. Dette mangelperspektivet er meget formålstjenlig, da det åpner opp for at ikke kun traumatiserende selvobjekterfaringer kan skade individets muligheter til å bli sammenhengende, men også fraværet av positive selvobjekterfaringer kan være vel så ødeleggende for individets selvutvikling.

Jeg synes at Kohuts hovedfokus på det intrapsyke, og også på det intersubjektive er verdifullt. Gjennom sine arbeider (1971, 1977, 1984) viser Kohut at også individets samspill med viktige omsorgspersoner er av betydning for dets selvutvikling. Koplingen mellom det som skjer innad i individet, satt i kontekst med individets tidlige miljø er med på å gi et helhetlig bilde av mennesket. Videre fremhever han betydningen av selvobjekter for individets følelse av velvære som en kontinuerlig prosess som varer livet ut. Jeg tolker Kohuts bidrag til også å inneha et ressursfokus for eksempel gjennom å vektlegge godartete selvobjekters *kompenserende effekt* på ikke-adekvate selvobjekter. En annen grunn til at jeg anser teorien og ha et ressursfokus, er at Kohut tenkte seg klientene hans var i en vedvarende søken etter noe de ikke hadde blitt tilført i det tidlige selvobjektmiljø, eller at de forsøkte å korrigere noe i seg selv som resultat av direkte skadelige handlinger. Jeg forstår det dit hen at individet prøver, trolig på en feilaktig måte å restaurere sitt selv (Kohut, 1977). Individet som muligens er fiksert på et arkaisk selvobjekt er på en stadig søken etter å finne noe som mangler i seg selv, men vet ikke hvordan han eller hun skal gå frem. Det klargjør også hvorfor individets bestrebelse om å finne noe som kan ta vekk følelsen av manglende vitalitet og ikke-koherens ofte ender som mislykkede forsøk. Det er meget sannsynlig at individet selv ikke vet hva som skal til for og nettopp å oppnå denne følelsen. Svaret ligger ikke utenfor individet, det er heller noe *i* individet som mangler.

7.2. Tora som et kasus

Kan skildringen og analysen av Tora medvirke i en økt forståelse av at selvet formes og ideelt sett styrkes ved hjelp av gode selvobjektrelasjoner i de tidlige leveår? Siktemålet i denne oppgaven har vært å foreta en "kasuistisk analyse" av Tora-skikkelsen i Herbjørg Wassmos verk, gjennom Heinz Kohuts begreper om manglende *forvandlende internalisering* og *optimal frustrering*, og effekten av et selvobjektgalleri bestående av gode, mangelfulle – og ikke-adekvate selvobjekter på individets selvoppfattelse senere i livet. Jeg har bevisst utelatt "å behandle" Tora, da jeg mener at det er en betydelig forskjell mellom innsikten man erverver gjennom lesing av en psykologisk innsiktsfull roman, og en terapeutisk relasjon. Jeg har vurdert triologien som et "stykke levd liv" (Bernhardt & Holth, 2004), og det er min fortolkning av dette materialet som danner grunnlaget for analysen. I tråd med den hermeneutiske posisjon (Engelstad, I., 1985) har jeg fortolket teksten frigjort fra forfatterens intensjoner. Slik at fokuset har vært på *tekstens* underliggende temaer og konflikter, og ikke et uttrykk for forfatterens ubevisste motiver.

Avslutningsvis ønsker jeg og vise at triologien bidrar med å øke forståelsen av hvordan selvet i en positiv interpersonlig kontekst potensielt kan bli solid, sammenhengende og vital. Gjennom prosessen *forvandlende internalisering* kan et godartet selvobjekt bli til et introjekt i individets indre, det vil si en indre psykisk struktur. Denne forståelsen har stor overføringsverdi for dybdeforståelse i klinisk sammenheng. Jeg har valgt Heinz Kohuts arbeider (1971, 1977, 1984) som innfallsport for å forstå de psykologiske prosesser hovedpersonen Tora går gjennom i romanene. Selvpsykologien er med på å gi et nyansert bilde av kompleksiteten i de tidlige relasjoner, og betydningen av disse for individets videre fungering. Denne teorien illustrerer viktigheten av den intrapsykiske utviklingen som finner sted i individet i barndommen. Et ensidig fokus på det intrapsykiske aspektet vil, etter min mening være mangelfullt, og neglisjert betydningen av signifikante personer som utgjør individets selvobjektmiljø. Kohut ser på individets utvikling som gradvis eller lineær. Sentralt i denne forståelsen er kvaliteten på forholdet mellom selvet og selvobjektet. Kohut vektlegger behovet for selvobjekter livet gjennom (Kohut, 1984). Dette behovet endrer karakter i takt med individets modning.

Vaglum (2003) argumenterer for at skjønnlitteraturen er en nyttig innfallsport til karakterenes indre liv som skildrer erfaringer på en liknende måte som i det terapeutiske rom. Likhetene mellom innsikten man får gjennom en skjønnlitterær fremstilling og innsyn i en klientens liv kan gi seg uttrykk som utvikling eller endring *over tid*. Videre får leseren eller terapeuten får ofte empati med klienten og skikkelsene i romanen. Skikkelsene i romanen kan altså vekke en rekke følelser hos leseren (Vaglum, 2003). I sin artikkel argumenterer forfatteren at karakterene i romanen ikke behøver å være portretter av virkelige mennesker som har levd. Likevel kan en slik fremstilling være representativ for en viss gruppe pasienter, eller en særegen måte å tenke og føle på. Herbjørg Wassmo har gjennom historien om Tora klart på en særdeles god måte å skildre hvorledes negative selvobjekterfaringer er med på å forme individets selvutvikling.

Hva er fordelen med å forsøke å anskueliggjøre et psykologisk tema ved bruk av et skjønnlitterært verk? Det er mulig å argumentere for at den samme type innsikt hadde vært mulig å erverve seg gjennom en tradisjonell kasus-studie av en klient med en lang traumehistorie. Jeg synes at innsikten man får gjennom å gå i dybden på et skjønnlitterært verk har en dimensjon av følelsesnærhet som gir temaet et annet og mer levende ansikt. Denne oppgaven som baserer seg på et skjønnlitterært verk er tilgjengelig for alle. Det foreligger ingen sensitiv informasjon i den forstand at den blir unndratt offentligheten. På

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

denne måten kan fenomenene Kohut i sin skriving bringer frem bli aktualisert gjennom et levende uttrykk av hovedpersonens Toras bestrebelse om å finne indre koherens, helhet og vitalitet i lys av et ikke-optimalt selvobjektmiljø.

Litteraturliste

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates Inc.
- Alnæs, R. (1993). Psykoanalysens historie i Norge. I P. Anthi & S. Varvin (red.), *Psykoanalysen i Norge* (s. 13-41). Oslo: Universitetsforlaget.
- Anstorp, T., Benum, K. & Jakobsen, M. (red.). (2006). *Dissosiasjon og relasjonstraumer. Integrering av det splittede jeg*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Anthi, P. & Varvin, S. (red.) (1993). *Psykoanalysen i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Axelsen, E. D. & Hartmann, E. (red.) (2008). *Veier til forandring. Virksomme faktorer i psykoterapi*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Basch, M. F. (1984). Selfobjects and selfobject transference: Theoretical implications. I P. E. Stepansky & A. Goldberg (red.). *Kohut's legacy. Contributions to self psychology*. New Jersey: The Analytical Press.
- Bernhardt, I. S. & Holth, M. (2004). *Om psykologisk løsrivelse. Hanne Ørstaviks roman Uke 43 belyst gjennom begrepet objektkonstans*. Psyk. inst, uio.
- Bion, R. B. (1994). *Learning from experience*. London og New Jersey: Jason Aronson Inc.
- Borchgrevink, T.S. & Christie, H. J. (red.). (1991). *Incest – psykologisk forståelse og behandling* (s. 37-39). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bowlby, J. (1988). *A secure base. Clinical applications of attachment theory*. London: Tavistock/Routledge.
- Bruner, J. (1983). *Child's talk. Learning to use language*. Oxford: University Press.
- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bürgin, D. (2011). From inside to outside: comments on intrapsychic representations and interpersonal interactions. *Infant Mental Health Journal*, 32, 95-114.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

- Carr, A. (2006). Emotional abuse and neglect. I *The handbook of child and adolescent clinical psychology. A contextual approach*. (s. 936-965). East Sussex: Routledge.
- Chaikin, N. D. & Prout, M. F. (2004). Treating complex trauma in women within community mental health. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74, 160-173.
- Christensen, L.S. (2008). *Halvbroren*. Oslo: Cappelen Damm.
- Cohn, D. (1978). *Transparent Minds. Narrative modes of presenting consciousness in fiction*. New Jersey: Princeton university press.
- Donalek, J. G. (2001). First incest disclosure. *Mental Health Nursing*, 22, 573-591.
- Dyregrov, A. (2006). Komplisert sorg. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, 43, 779-786.
- Engelstad, I. (1985). Innledning: Psykoanalytisk litteraturkritikk i Norge. I I. Engelstad (red.), *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur* (s.9-31). Oslo: Pax forlag.
- Engelstad, F. (1985). Rosmersholm – et forvekslingsdrama om skyldfølelse. I I. Engelstad, (red.), *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur* (s. 61-64). Oslo: Pax forlag.
- Erikson, H. E. (1992). *Identitet. Ungdom og kriser*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Fairbairn, W. R. D. (1952). *The psychoanalytic studies of the personality*. London: Tavistock/Routledge.
- Furniss, T. (1984). Conflict-avoiding and conflict-regulating patterns in incest and child sexual abuse. *Acta Paedo-psychiatria*, 50, 299-313.
- Gadamer, H-G. & Schaaning, E. (2010). *Sannhet og metode: Grunntrekk i en filosofisk hermeneutikk*. Oslo: Bokklubben.
- Gardner, J. R. (2000). Using self psychology in brief psychotherapy. I Goldberg, A. (red.), *How responsive should we be? Progress in self psychology* (s. 219-249). New York: Hillsdale.
- Gold, J. (2010). Review of disorders of the self (a personality approach). *The American Journal of Psychoanalysis*, 70, 4, 394-397.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Gullestad, S. E. (1985). Psykoanalysen som modell for selverkjennelse. En refleksjon over Sigurd Hoels Møte ved milepelen. I *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur*. (s.109-126). Oslo: Pax forlag.

Gullestad, S. E. (1993). *Psykoanalysen – en hermeneutisk disiplin?* I P. Anthi & S. Varvin (red.), *Psykoanalysen i Norge* (s.121-138). Oslo: Universitetsforlaget.

Gullestad, S.E. & Killingmo, B. (2005). *Underteksten. Psykoanalytisk teori i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hartmann, E. (1997). Vygotskys formidlingsmodell som rettesnor for opplæring i psykoterapi. I S. E. Gullestad & M. Theophilakis. *En umulig profesjon? Om opplæring i intensiv dynamisk psykoterapi* (s. 93-103). Oslo: Universitetsforlaget.

Hartmann, E. (2003). Fruen fra havet sett i et mytologisk og psykoanalytisk perspektiv. *Impuls, 2, s. 32-41*.

Hartmann, E. (2004). Ibsen's motherless women. *Ibsen Studies*, vol. 4, 1, s. 80-91.

Hernández, O. S. & Carrillo, F. X. M. (2010). Optimism as a protective factor in child and adolescent depression. *Psychology in Spain*, 14, 42-47.

Hildebrand, E. & Christensen, E. (1986). *Familier med seksuelt misbruk af børn*. København: Hans Reitzel.

Hinkle, D. E., Wiersma, W. & Jurs, S. G. (2003). *Applied statistics for the behavioral sciences*. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.

Horney, K. (1939). *New ways in psychoanalysis*. New York: Norton & Company, Inc.

Janet, P. (1907). *The major symptoms of hysteria: Fifteen lectures given in the medical school of harvard university*. New York: The Macmillian Company.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.

Karterud, S. (1995). *Fra narsissisme til selvpsykologi – En innføring i Heinz Kohuts forfatterskap*. Ad Notam: Gyldendal.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

- Karterud, S. (2000). *Fra narcissisme til selvpsykologi - En indføring i Heinz Kohuts forfatterskab*. Århus: Forlaget Klim.
- Karterud, S. (2005). Utviklingen etter Kohut. En oversikt. I S. Karterud og J.T. Monsen (red.). *Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kernberg, O. F. (1976). *Object-relations theory and clinical psychoanalysis*. New York: Jason Arson, Inc.
- Killingmo, B. (1989). Conflict and deficit: Implications for technique. *International journal of Psycho-Analysis*, 70, 65-79.
- Killingmo, B. (1994). *Den psykoanalytiske behandlingsmåte. Prinsipper og begreper*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kittang, A. (1984). Luft, vind, ingenting: Hamsuns desillusjonsromanar frå sult til ringen sluttet. Oslo: Gyldendal.
- Kittang, A. (1985). Tekst, interpretasjon og fiksjon i psykoanalytisk estetikk. I I. Engelstad, (red.), *Skriften mellom linjene. Syv bidrag om psykoanalyse og litteratur* (s. 175-194). Oslo: Pax Forlag.
- Kittang, A., Linneberg, A., Melberg, A. & Skei, H. H. (red.) (2003). Moderne litteraturteori. En antologi. I A. Kittang. *Mellom psykoanalyse og diktning. Eit bidrag til formidling* (s. 217-235). Oslo: Universitetsforlaget.
- Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Kohut, H. (1977). *The restoration of the self*. New York: International Universities Press, Inc.
- Kohut, H. (1984). *How does analysis cure?* London: The University of Chicago Press.
- Lerner, R. M. (2002). *Concepts and theories of human development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Lichtenberg, J. D., Lachmann, F. M., & Fosshage, J. L. (1992). *Self and motivational systems. Toward a theory of psychoanalytic technique*. London: The Analytic Press.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Mahler, S. M. (1979). *Separation-individuation. The selected papers of Margaret S. Mahler*, New York: Jason Aronson.

Mitchell, S. A. & Black, M. J. (1995). *Freud and beyond. A history of modern psychoanalytic thought*. New York: Basic Books.

Mohl, A. (2010). Sexual abuse of the child: A treatment model for the incestuous family. *The journal of psychohistory*, 38, 168-181.

Nijenhuis, E. R. S., Van der Hart, O. & Kruger, K. (2002). The psychometric characteristics of the traumatic experiences checklist: First findings among psychiatric outpatients. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 9, 200-210.

Ornstein, P. H. (red.) (1978). *The Search of the Self. Selected Writings of Heinz Kohut: 1950-1978*. Vol.1. New York: International Universities Press.

Ornstein, A. (2009). A different baby: Marian Tolpin's contributions to the theory of self-development. *International Journal of Psychoanalytic Self Psychology*, 4, 17-30.

Piaget, J. (1977). *Jean Piaget: Psychologist of the real*. Great Britain: The Harvester Press.

Reitzel, H. (1972). *Sigmund Freud. Forelæsninger til indføring i psykoanalysen*. Viborg: Special-Trykkeriet.

Rygaard, N. P. (2006). *Severe attachment disorder in childhood. A guide to practical therapy*. New York: Springer-Verlag.

Schibbye, A. L. L. (2002). *En dialektisk relasjonsforståelse. I psykoterapi med individ, par og familie*. Oslo: Universitetsforlaget.

Stern, D. N. (1977). *The first relationship. Infant and mother*. London: Open Books.

Stern, D. N. (1985). *The interpersonal world of the infant. A view from psychoanalysis and developmental psychology*. London: Karnac Books.

Stevens, C. L., Muran, J. C. & Safran, J. D. (2003). Obstacles or opportunities? A relational approach to negotiating alliance ruptures. I R. L. Leahy (red.), *Roadblocks in cognitive-behavioral therapy* (s. 274-294). New York: Guilford Press.

En analyse av Tora-triologien belyst gjennom psykoanalytiske selvpsykologiske begreper

Strand, V. C. (1990). Treatment of the mother in the incest family: the beginning phase. *Clinical Social Work Journal*, 4, 353-366.

Styron, T. & Janoff-Bulman, R. (1997). Childhood attachment and abuse: Long-term effects on adult attachment, depression, and conflict resolution. *Child Abuse & Neglect*, 21, 1015-1023.

Sullivan, H. S. (1972). *Personal psychopathology. Early formulations*. New York: Norton & Company Inc.

Thorbjørnsrud, G. (1993). Psykoanalyse og hermeneutikk. I P. Anthi, S. Varvin (red.), *Psykoanalysen i Norge*, (s. 103-121). Oslo: Universitetsforlaget.

Vaglum, P. (2003). Om å lese skjønnlitteratur med psykologiske briller. *Impuls*, 2, 22-28.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge: The M.I.T PRESS.

Vygotsky, L. S., Rieber, R. W., Carton, S. A., Bruner, J. S. (1987). *The collected works of L. S. Vygotsky. Volume 1. Problems of general psychology*. New York: Plenum Press.

Wachtel, P. L. (2008). *Relational theory and the practice of psychotherapy*. New York: The Guilford Press.

Wassmo, H. (1981). *Huset med den blinde glassveranda*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Wassmo, H. (1983). *Det stumme rommet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Wassmo, H. (1986). *Hudløs himmel*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

White, M. (2006). *Narrativ teori*. København: Hans Reitzels Forlag.

Winnicott, D. W. (1971). *Playing and reality*. London: Tavistock Publications.

Winnicott, D. W. (1995). *The family and individual development*. London og New York: A Tavistock/Routledge Publication.

Znoj, H. (2006). Sorgens former. I *Kompliseret sorg*. København: Dansk psykologisk forlag.